

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh National Pedagogical University after Abai

ХАБАРШЫ

«Филология ғылымдары» сериясы
Серия «Филологические науки»
Series «Philological sciences»
№4(78)

Алматы, 2021

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАБАРШЫ

«Филология ғылымдары» сериясы,
№4(78), 2021

Шығару жылiгi – жылына 4 нөмір.
2000 ж. бастап шығады

Бас редактор

п.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигi Б.Ө. Сманов

Редакция алқасы:

Бас редактордың орынбасары:

ф.ғ.д., қауым.проф. А.В. Танжарықова

Ғылыми редакторлар:

ф.ғ.д., проф. Б.Әбдіғазизұлы,

ф.ғ.д., проф. С.Ж. Әбішева,

ф.ғ.д., проф. Қ.Ө. Есенова,

ф.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигi З.М. Базарбаева,

ф.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигi У.Қ. Қалижанов,

ф.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигi Д.Қамзабекұлы,

ф.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигi Ш.Құрманбаев,

п.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА корр-мүшесi Ф.Ш. Оразбаева,

ф.ғ.д., проф. Л.В. Сафронова,

ф.ғ.д., проф. Д.Д. Шайбақова

ф.ғ.д., проф. Г.Б. Мадиева,

PhD докторы, қауымд.проф. А.К. Жүндібәева,

PhD докторы, қауымд. проф. м.а. Г.С. Каримова,

PhD докторы, қауымд. проф. м.а. Д.А. Сабирова

Халықаралық редакция алқасы мүшелері:

ф.ғ.д., профессор У.М. Бахтирқиева (Ресей),

PhD докторы, профессор

И.З. Белобровцева (Эстония),

ф.ғ.к., доцент О.В. Касперс (Германия),

PhD доктор Э.Хоффманн (Австрия),

проф. А.Кудыма (АҚШ),

ф.ғ.д., проф. А.К. Киклевич (Польша),

ф.ғ.д., проф. Г.Л. Нефагина (Польша),

магистр, проф. Нонако Сусуму (Жапония),

п.ғ.д., профессор А.Муратов (Қырғызстан),

ф.ғ.д. Сема Аслан Демир (Түркия),

PhD докторы, проф. И.Барклай (АҚШ),

п.ғ.д., профессор Жанг Динжинг (Қытай),

п.ғ.д., профессор Чан Динь Лам (Вьетнам),

Жауапты хатшы:

PhD докторы, қауымд.проф. м.а.

А.М. Нурбаева

© Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2021

Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде 2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген №10109-Ж

Басуға ???.2021 қол қойылды.
Пішімі 60x84¹/₈. Көлемі 17,75 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 30.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

М а з м ұ н ы
С о д е р ж а н и е
C o n t e n t

ТІЛ БІЛІМІ
ЛИНГВИСТИКА
LINGUISTICS

Боханова А.С. Маркирование лишения как социального феномена в дискурсивных экономических практиках языка газет РК..... 5
Bokhanova A.S. Marking deprivation as a social phenomenon in discourse economic practices of the language of newspapers of the Kazakhstan

ӘДЕБИЕТТАНУ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
LITERATURE

Әбдіғазизұлы Б. Абайдың тұлғалық айналасын зерттеу мәселелері..... 12
Abdigaziuly B. Problems of studying Abay's personal environment

Найманбаев А.А. Ә. Кекілбаев повестерінің сюжеттік желісін оқытудың ерекшеліктері
Naimanbayev A.A. Features of teaching the storyline of a. Kekilbayev's Novels 17

Главный редактор

д.п.н., проф., академик НАН РК Б.У. Сманов

Редакционная коллегия:

Заместитель главного редактора:

д.ф.н., ассоц.проф. А.В. Танжарикова

Научные редакторы:

д.ф.н., проф. Б.Абдигазинулы,

д.ф.н., проф. С.Ж. Абишева,

д.ф.н., проф. К.У. Есенова,

д.ф.н., проф., академик НАН РК З.М. Базарбаева,

д.ф.н., проф., академик НАН РК У.К. Калижанов,

д.ф.н., проф., академик НАН РК Д.Камзабекулы,

д.ф.н., проф., академик НАН РК Ш.Курманбаев,

д.п.н., проф., член-корр. НАН РК Ф.Ш. Оразбаева,

д.ф.н., проф. Л.В. Сафронова,

д.ф.н., проф. Д.Д. Шайбакова

д.ф.н., проф. Г.Б. Мадиева,

доктор PhD, ассоц.проф. А.К. Жундибаева,

доктор PhD, и.о. ассоц. проф. Г.С. Каримова,

доктор PhD, и.о. ассоц.проф. Д.А. Сабирова

Члены международной
редакционной коллегии:

д.ф.н., проф. У.М. Бахтиреева (Россия),
доктор PhD, проф. И.З. Белобровцева (Эстония),

к.ф.н., доцент О.В. Касперс (Германия),

доктор PhD Э.Хоффманн (Австрия),

проф. А.Кудыма (США),

д.ф.н., проф. А.К. Киклевич (Польша),

д.ф.н., проф. Г.Л. Нефагина (Польша),

магистр, проф. Ноако Сусуму (Япония),

д.п.н., проф. А.Муратов (Кыргызстан),

д.ф.н. Сема Аслан Демир (Турция),

доктор PhD, проф. И.Барклай (США),

д.п.н., проф. Жанг Динжинг (Китай),

д.п.н., проф. Чан Динь Лам (Вьетнам),

Ответственный секретарь:

доктор PhD, и.о. ассоц.проф. А.М. Нурбаева

© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2021

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г.
№10109-Ж

Подписано в печать 20.12.2021.

Формат 60x84 ¹/₈. Объем, 17,75

уч.-изд.л.

Тираж 300 экз. Заказ 30.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат» Казахского национального педагогического университета имени Абая

ПЕДАГОГИКА МЕН ӘДІСТЕМЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ И МЕТОДИКИ
PEDAGOGI AND METHODOLOGI PROBLEMS

- Barclay I., Sambetov Y.S.** Integration of mobile applications in teaching foreign languages (on example of english)..... 27
- Барклай И., Самбетов Е.С.** Интеграция мобильных приложений в преподавание иностранных языков (на примере английского языка)
- Kitibayeva A., Zhumash G.** Perceptions of learners on teaching vocabulary through collocations..... 33
- Китибаева А., Жұмаш Г.** Сөз тіркестерінің көмегімен лексиканы оқытуды ағылшын тілін үйренушілердің қабылдауы
- Оразбаева Э.Б., Ордабекова Л.Х.** Бастауыш сыныпта тіл білімін оқыту әдістемесінің мәселелері..... 38
- Orazbayeva E.B., Ordabekova L.Kh.** Problems of the methodology of teaching linguistics in primary classes
- Рахимжанова С.К.** Тыңдау - ағылшын тілінің деңгейін жақсарту тәсілі..... 45
- Rakhimzhanova S.K.** Listening is a way of increasing the level of English
- Sambetov Y.S.** The impact of project method on school students' motivation in teaching english as a foreign language..... 51
- Самбетов Е.С.** Оқушылардың мотивациясына жобалау әдісінің ағылшын тілін шет тілі ретінде оқытудағы әсері

**Kazakh National Pedagogical
University named after Abai**

BULLETIN

**Series «Philological sciences»
№4(78), 2021**

Editor in chief

*doctor of pedagogical Sciences, Professor,
Academician of the National Academy of Sciences of
the Republic of Kazakhstan. B.U. Smanov*

Deputy Chief Editor:

*doctor of philology, associate prof.
A.V. Tanzharikova*

Scientific editors:

*doctor of philology, professor B.Abdigaziuly,
doctor of philology, professor S.D. Abisheva,
doctor of philology, professor K.O. Esenova,
doctor of Philology, professor, Academician
Z.M. Bazarbayeva,
doctor of Philology, professor,
Academician U.K. Kalizhanov,
doctor of Philology, professor,
Academician D.Kamzabekuly,
doctor of Philology, professor, Academician
Sh.Kurmanbayev,
doctor of pedagogical Sciences F.Sh. Orazbayeva,
doctor of Philology, professor L.V. Safronova,
doctor of Philology, professor D.D. Shaibakova
doctor of Philology, professor G.B. Madieva,
doctor PhD, assoc. Professor A.K. Zhundibayeva,
doctor PhD, acting assoc.professor G.S. Karimova,
doctor PhD, acting assoc.professor D.A. Sabirova*

Members of the international editorial board:

*doctor of philology, professor
U.M. Bakhtikireeva (Russia),
doctor PhD, professor I.Z. Belobrovtsseva (Estonia),
candidate of Philological Sciences,
Associate Professor O.V. Kaspers (Germany),
PhD E.Hoffmann (Austria),
Professor A.Kudyma (USA),
doctor of philology, professor
A.K. Kiklevich (Poland),
doctor of Philology, Professor
G.L. Nefagina (Poland),
master's Degree, Professor Nonako Susumu (Japan),
doctor of pedagogical sciences, professor
A.Muratov (Kyrgyzstan),
doctor of philology Sema Aslan Demir (Turkey),
PhD, Professor I.Barclay (USA),
doctor of pedagogical Sciences, Professor
Zhang Dingying (China),
doctor of pedagogical Sciences, Professor
Chan Din Lam (Vietnam)*
Executive Secretary:
doctor PhD, acting assoc.professors A.M. Nurbayeva

©Kazakh National Pedagogical University named
after Abai, 2021

Registered in the Ministry of Culture and Information
of the Republic of Kazakhstan 8 May 2009
№10109-Zh/Ж

Signed in print 20.12.2021. Format 60x84 1/8.
Volume 17,75 teaching and publishing lists.
Number of copies 300. Order 30.

050010, Almaty, Dostyk avenue 13,
KazNPU named after Abai

Publishing House «Ulagat» of the Kazakh National
Pedagogical University named after Abai

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2003 жылғы 26 маусым №433-3 ж бұйрығы) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршы журналының “Филология ғылымдары” сериясын филология ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (приказ №433-3 ж от 26 июня 2003 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия “Филологические науки” внесен в перечень изданий для публикаций основных научных результатов диссертаций по филологическим наукам.

On the basis of decision of Committee for control in sphere of education and science (order №433-3 ж from June 26.2003) Bulletin of Abai Kazakh national pedagogical university, series “Philological sciences” is included into the list of issues to publish the basic scientific results of dissertation of philological sciences.

ТІЛ БІЛІМІ
ЛИНГВИСТИКА
LINGUISTICS

MPHTI 400.89:409

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-7804.01>

*Боханова А.С.¹

¹Алматынський Технологічний Університет,
Алматы, Қазақстан,
Доктор PhD, ayguliok@mail.ru

**МАРКИРОВАНИЕ ЛИШЕНИЯ КАК СОЦИАЛЬНОГО ФЕНОМЕНА В
ДИСКУРСИВНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАКТИКАХ ЯЗЫКА ГАЗЕТ РК**

Аннотация

В данной статье рассматривается категория лишительности в составе сопряженных с ней семантических категорий. На основании этого определяется ее статус как самостоятельной семантической категории. В качестве сопряженных с категорией лишительности рассматриваются категория необладания и категория каритивности. На основе анализа семантики этих категорий доказывается существенное отличие от них категории лишительности. Основным фактором такого отличия является облигаторность каузирования в языковых единицах с лишительной семантикой.

Ключевые слова: лишительность, посессивность, каузация, каритивность, необладание

*Bokhanova A.S.¹

¹Almaty Technological University,
Almaty, Kazakhstan,
PhD, ayguliok@mail.ru

**MARKING DEPRIVATION AS A SOCIAL PHENOMENON IN DISCOURSE
ECONOMIC PRACTICES OF THE LANGUAGE OF NEWSPAPERS OF THE
KAZAKHSTAN**

Abstract

The category of deprivation as a part of the semantic categories interfaced is considered in the article. On the basic of it its status as independent semantic category is defined. As interfaced to category of deprivation category of no possession and category of negatives are considered. On the basis of the analysis of semantics of these categories essential difference of category of a deprivation from them is proved. Major factor of such difference is the causative of obligatory in the language units with linked semantics.

Key words: deprivation, no possession, negatives, causative, possession

*Боханова А.С.¹

¹Алматы технологиялық университеті,
Алматы, Қазақстан,
PhD докторы, ayguliok@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН ГАЗЕТТЕРІ ТІЛІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІНДЕГІ ДИСКУРСТЫҚ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ АЙЫРУ

Аңдатпа

Бұл мақалада айыру категориясы онымен байланысты семантикалық категориялардың бір бөлігі ретінде қарастырылады. Осының негізінде оның дербес семантикалық категория ретіндегі статусы анықталады. Ие болмау категориясы мен каритивтілік категориясы айыру категориясымен байланысты деп қарастырылады. Бұл категориялардың семантикасын талдау негізінде олардан айыру категориясында айтарлықтай айырмашылық бар екені дәлелденді. Бұл ерекшеліктің негізгі факторы – артық семантикасы бар тілдік бірліктерде себептік жалғаудың міндетті сипаты.

Түйін сөздер: айыру, иелік, себептілік, каритивтілік, иесіздік

Введение. В категории лишительности в фокусе экономического дискурса предопределяет выработку подхода к анализу дискурса как языкового феномена. Как отмечалось выше, из двух обозначившихся в современной лингвистике подходов – англо-американского и европейского – за основу исследования принят европейский подход, учитывающий коммуникацию как облигаторный фактор с участием адресанта и адресата, как сообщение, направленное на адресата.

Методика. Экономическое событие подается в газетных текстах с учетом «Другого», то есть диалогично. Следовательно, можно говорить о коммуникативном общении, подаче некоего экономического факта лишения с учетом потенциальной интерпретации его читательской аудитории, то есть социумом. Коммуникативное общение трактуется как дискурсивная практика. Термин «дискурсивная практика» в лингвистических исследованиях по дискурсу укоренился относительно недавно. Несмотря на определенную вариативность определения данного термина в научных источниках, ученые интерпретируют его главным образом как функционирование дискурса, подчеркивая его деятельностный характер.

Результаты. Согласно О.С. Иссерс, дискурсивная практика – это социальная практика, реализованная в речевом поведении ее агентов. Ученый в своем определении делает акцент, как видим, на речевом поведении участников коммуникации, в результате которого речетекстовая структура является динамичной, нестабильной. Детерминантой этой динамичности является ее социальная направленность [1, 99-103].

Как подчеркивают исследователи, роль дискурса заключается в конституировании социального мира (психологическая функция) и созидании его (созидательная функция). В частности, это утверждается в теории Лакло и Муфф. В связи с этим утверждением обоснованным представляется их определение дискурсивной практики как практики, «которая формирует социальный мир, находясь во взаимосвязи с другими социальными практиками» [2, 87].

Среди признаков дискурсивных практик, отмечаемых учеными, применительно к экономическому дискурсу значимыми, согласно М.А. Вальковскому, является фрагментация, стереотипизация и категоризация действительности, метафоризация. Ученый подчеркивает, что цель дискурсивной практики заключается в формировании у читателей собственного мнения и поведенческой реакции [3, 295]. В связи с этим важным представляется отбор объективной информации в экономическом дискурсе, отличной от той, которая построена на манипулировании сознанием, навязывании читателю определенного, запрограммированного, мнения.

Категория лишения охватывает разные аспекты материальной жизни социума, от политико-экономической до частно-социальной, затрагивающей непосредственные интересы каждого жителя Республики Казахстан. Не случайно поэтому контекстом бытования

дискурса является и медиасфера с экономической тематикой. Опираясь на методику дискурс-анализа Ирины Чудовой [4], мы проанализировали речевые фрагменты, отражающие экономическую действительность, с позиции бинарной оппозиции 'отрицательная/положительная практика'. Выделение данной оппозиции обосновывается тем, что лишение как процесс интерпретируется как с отрицательных, так и с положительных позиций. Однако априори признается детерминирующая позиция отрицательного.

Обсуждение. С учетом методики И. Чудовой нами разработана собственная методика выявления дискурсивного маркирования лишения как социального феномена в языке газет с экономической тематикой. Предлагаемая методика включает следующие этапы дискурс-анализа:

1-й этап: определение тематических маркеров, используемых для описания отрицательного/положительного начала лишения;

2-й этап: выявление комплекса языковых средств, организующих передачу содержательно, в тематическом плане, отрицательное/положительное начало лишения;

3-й этап: определение различий понимания отрицательного/положительного начала лишения на уровне тематического содержания и языкового выражения.

Исходными предположениями являются следующие:

- 1) различия выражаются тематически;
- 2) различия выражаются лингвистически;
- 3) различия выражаются тематически и лингвистически.

На первом этапе анализа нами были выделены содержательные блоки, включающие отрицательное/положительное начало процесса лишения. Данные блоки определялись главным образом на основе агенса – лица/нелица, способного к совершению действия лишения, иными словами на основе каузатора, участвующего в высказываниях с лишительной семантикой. Выделенные блоки являются тематическими маркерами, поскольку они, представляя собой каузирующего агенса, сигнализируют о потенциальной возможности действия лишения в экономической среде. Выделенные в процессе анализа содержательные блоки соотносимы с:

- а) действием госорганов;
- б) утратой места работы;
- в) мошенничеством;
- г) стихийными бедствиями;
- д) состоянием окружающей среды;
- е) бытовыми проблемами;
- ж) законодательными нарушениями на разных уровнях.

Данные содержательные блоки позволяют определить круг дискурсивных экономических практик, представленных в газетах Республики Казахстан.

Связанный с определением языковых средств выражения отрицательного либо положительного начала лишения второй этап анализа дискурсивных экономических практик газетных материалов основан на выявлении функций глаголов лишительной семантики либо иных языковых единиц, способных передавать данную семантику имплицитным путем.

Глагол лишить, как показывает собранный фактический материал, достаточно широко представлен в современных газетных материалах экономического содержания. Он позволяет передать действие лишения как значимую проблему социума. Обозначенная функция обуславливается семантикой данного глагола, о которой говорилось в первом разделе диссертационного исследования.

Содержательный блок, связанный с действием госорганов, основанного на глаголе лишить, достаточно часто представлены государственные органы власти. Основным маркером лишения блока, связанного с действием госорганов, является самое действие

лишить, направленное на какой-нибудь социальный объект (транспорт, школа, больница); на возможность выбора чего-нибудь; на изъятие стипендии, лицензии. Высказывания данного блока главным образом имеют отрицательную коннотативную окраску. Исключения, по нашим данным, составляют лишь высказывания, излагающие факты изъятия лицензии у недобросовестных предприятий. Сказанное подтверждает следующий фактический материал: На предстоящей неделе котировки золота, скорее всего, будут находиться под давлением, так как развернутые протоколы ФРС США полностью развеяли сомнения насчет сворачивания мер стимулирования и лишили этот актив существенной части инвестиционной поддержки. [<http://finance.nur.kz/news/macroeconomics/29146.html>]; (О невыполнении условий программы «Болашак») В таких случаях данный вопрос выносится на рабочую группу в министерстве образования и науки РК. Затем его обсуждают члены республиканской комиссии, где стипендиата лишают стипендии с условием возмещения всех потраченных средств. [<http://news.nur.kz/291879.html>]; В связи с планами по сокращению средств, выделенных на проект в текущем году, завершение работ по разработке контента по действующему соглашению оказалась под угрозой. В случае частичного принятия работ в соответствии с выплаченным авансом, будет покрыта лишь часть тем по каждому предмету, что лишает целостность и смысл всего проекта. [<http://finance.nur.kz/news/prices/290984.html>]; Политика ведомства нацелена на навязывание одного партнера туристическому рынку, в результате заказчики чартеров должны переплачивать казахстанской авиакомпании (их услуги дороже, чем предложения других авиакомпаний), то есть мы лишаем наших граждан права выбора безопасности авиакомпании и более конкурентной цены за авиаперелет [<http://news.nur.kz/291303.html>]; (о сокращении расходов в Америке) По мнению мальчика, власти совершают ошибки, лишая будущие поколения возможности изучать Вселенную. [<http://news.nur.kz/294061.html>]; Агентство Казахстана по регулированию финансовых рынков и финансовых организаций (АФН) лишило АО «Накопительный пенсионный фонд «Коргау» лицензии на занятие».

Как видно из приведенных примеров, в качестве каузатора в рассматриваемом содержательном блоке выступает определенное лицо или группа лиц, наделенных полномочиями государством либо его структурными подразделениями. В то же время достаточно частым в рассматриваемых газетных материалах каузатор представлен не как лицо, то есть непосредственно, а опосредованным образом, через его действия, например: Политика, которую ведет Министерство, лишено здравого смысла и направлено на последовательное разрушение экономики страны. [<http://new.kz/281247.html>]

Поскольку «экономика есть концентрированное выражение политики», значимым для экономического дискурса является действие лишения, проявляемое в отношении разного рода политических процессов, в частности независимости государства, его суверенитета: Вхождение с 2015 года в Евразийский союз и обозначение его субъектом международного права как минимум ослабит, а быть может, со временем и вовсе лишит Казахстан государственной независимости. [ДАТ, № 06(230), 13.02.19]; (о девальвации в РК) Тех, кто начнет «баловаться» и выходить за рамки заданного валютного коридора, будут жестко наказывать вплоть до лишения права на финдеятельность. [Капитал, № 5(432), 13.02.2019]; Невозможно не обратить внимание и на жесткий антисоциальный характер действий правящей верхушки – которая, избрав метод одномоментной девальвации, все тяготы и лишения от обесценения тенге полностью переложила на плечи простого народа. [ДАТ, 06(230), 13.02.19]

В данном содержательном блоке лишительность не в меньшей мере актуализируется за счет лингвистических маркеров процесса лишения. Независимо от заложенного в высказываниях положительного или отрицательного начала, они содержат конструкции, включающие глагол лишить в изъявительном наклонении в отдельных случаях отглагольным существительным в сочетании с конкретным существительным в родительном

либо в винительном падеже единственного или множественного числа. Приведем следующий иллюстративный материал: правительство Греции намерено ослабить жесткий контроль над выдачей лицензий таксистам, что усилит конкуренцию, но снизит доходы работников, а также лишит их возможности перепродавать лицензии за десятки тысяч евро на «сером» рынке. [ДАТ, 06(230), 08.09.2019]

Значимым маркером в данной дискурсивной практике является возвратный глагол лишиться, также воплощающий действие лишения. Он используется в высказываниях, в которых каузатор представлен не прямо, а в завуалированном виде. В ряде из них он выражается в пресуппозиции, в ряде из них определяется посредством экстралингвистических факторов либо конситуативным путем, что в целом характерно для дискурса как лингвистического феномена. Приведем следующий иллюстративный материал: Также в ходе встреч с избирателями я узнал, что в семи селах района при оптимизации лишились больниц. [<http://news.nur.kz/278534.html>]; Один из самых крупных перевозчиков в Караганде ТОО «Автопарк №3» отменил сразу три городских маршрута. А перед этим общественного транспорта лишились дачники. [<http://news.nur.kz/280673.html>]; Цены на углеводы продолжили лишаться ценовой премии по мере того как ситуация вокруг Сирии продолжила стабилизироваться. [http://finance.nur.kz/news/macro_economics/284030.html]; Правоприменители, на наш взгляд, должны понять, что арест по не тяжким налоговым преступлениям – исключительно жесткая мера. Она противоречит политике президента по поддержке предпринимательства, лишая возможности бизнесменов защищать свои права, поддерживать работу предприятий. [<http://news.nur.kz/280051.html>]; 22 августа судья Бахыт Ахметова огласила приговор по уголовному делу в отношении членов организованной преступной группы, поставлявшей контрабандным путем товары из Китайской народной республики. Организатору группировки, 45-летнему уроженцу Карагандинской области Черу Тен, назначено наказание в виде 7 лет лишения свободы с конфискацией имущества с лишением права заниматься предпринимательской деятельностью на срок до 3 лет, с отбыванием наказания в колонии общего режима. [<http://news.nur.kz/278098.html>]; При этом Египет за последние несколько месяцев лишился большей части золотовалютного запаса из-за нестабильной ситуации в стране. [ДАТ, № 08(263), 22.03.2019] Как видим, в первом из приведенных примеров каузатор опознается путем привлечения фоновых знаний, в последующих – путем обозначения его имплицитивным способом, в пресуппозиции. Интерес представляет последний пример, в котором экспликация каузатора достигается за счет использования каузативного предлога из-за, употребленного в словосочетании нестабильная ситуация в стране, номинирующем каузатора непосредственно.

Клишированные конструкции, представленные в анализируемых высказываниях, основываются на нормативном характере дискурса, который отмечается исследователями. И. Чудова пишет: «Довлеющая сила дискурса ... состоит в том, что ему присущи некие нормативные ожидания – о чем и как должно говорить с учетом характерной для него ситуации» [4, 16]. Наиболее характерными клишированными конструкциями, согласно фактическому материалу, являются конструкции, включающие глагол лишиться в разных словоформах в сочетании с существительными надежда, возможность, выбор (право выбора), смысл, например: Как отмечено в запросе, многие казахстанцы не в курсе информации о снижении ставок по займам в рамках программы «Доступное жилье». Вместо этого выделенные государством деньги руководство банка размещает в других финансовых инструментах и извлекает сверхприбыль, лишая тысячи казахстанских семей надежды на доступное жилье. [<http://news.nur.kz/284019.html>]; Государство снимает с себя ответственность за жилье своих граждан. Именно так можно расценить инициативу Министерства экономики и бюджетного планирования, которое намерено представить в Парламент законопроект об обязательном страховании недвижимости. При этом казахстанцы будут лишены выбора, а все средства будут стекаться на счет государственного

фонда. [<http://news.nur.kz/282989.html>]; Также неплохо складывалась ситуация для павлодарцев и в казахстанской премьер-лиге, где «Иртыш» мог побороться и за медали. Однако снятые 3 очка с клуба за долги перед игроками лишили павлодарцев надежд на «бронзу чемпионата». [<http://sport.nur.kz/news/football/290067.html>]; В Казахстане больше 17 тысяч малышей в возрасте от 5 до 6 лет не проходят дошкольную подготовку. И это – только официальные данные. Выходит, что фактически государство лишает наших детей конституционного права на бесплатное среднее образование. [<http://news.nur.kz/292795.html>]

Ряд высказываний анализируемого блока характеризуется субъективной модальностью. Публицистический стиль, которым характерный для газетного дискурса, в том числе и дискурса экономического содержания, обеспечивает разнообразие языковых средств ее воплощения. Адресант не только объективно излагает информацию о событиях реальной действительности, но и выражает собственное мнение путем использования модального глагола мочь, передающего значение потенциальной возможности, например: Многие казахстанцы могут лишиться своих накоплений. В процессе подготовки слияния пенсионных фондов в Единый Государственный всплыли счета с некорректными данными вкладчиков. [<http://news.nur.kz/282213.html>]; Главе государства сообщили, что уже в следующем году в городе начнут строить сверхсовременный аэропорт и еще один спортивный центр. Президент в ответ намекнул кызылординцам, что их регион может лишиться статуса рисового центра. Ведь китайский и вьетнамский рис значительно дешевле. [<http://news.nur.kz/292819.html>]. Как свидетельствует приведенный материал, наиболее отчетливо, в виде иронии говорящего (автора статьи) субъективная модальность представлена в последнем примере.

Кроме того, субъективная модальность выражается в такого рода высказываниях посредством слов императивной семантики. В частности, в следующем примере она выражается путем предложно-падежной формы существительного просьба в творительном падеже с предлогом с: По результатам проверок будет составлен рейтинг АЗС. Самые злостные нарушители будут усиленно контролироваться Лигой потребителей, а также на них будет составлена жалоба с просьбой лишить их лицензии в судебном порядке. [<http://news.nur.kz/294566.html>]

Заключение. Приведенные примеры свидетельствуют о субъективной модальности данных высказываниях, выраженных путем употребления глагола лишить с модельными прилагательными. Так, в первом из представленных примеров используется предикативное прилагательное намерен, с желательной и футуральной семантикой в совокупности. Во втором высказывании за счет глагола можете передается значение возможности действия лишения.

Собранный материал свидетельствует о том, что формирование обозначенных выше содержательных блоков осуществляется за счет целого комплекса значимых языковых средств разных уровней языковой системы, от сочетания лексем до сложных синтаксических целых. Семантически в них доминируют иные семы. Однако дискурсивные составляющие, в частности фоновые знания, контекстные условия, позволяют им участвовать в передаче значения лишения и в целом формировать категорию лишительности. Думается, именно это позволяет данным языковым единицам структурировать практически все содержательные блоки, используемые в газетном экономическом дискурсе с разной степенью частоты.

Список использованной литературы:

1. Иссерс О.С. Коммуникативные игры на Сахарово и Болотной (реконфигурация оппозитивного плаката как новая дискурсивная практика) // Уральский филологический вестник. – 2018. – № 2. – С. 99-103.

2. Марианне В. Йоргенсен, Луиза Дж. Филипс. Дискурс-анализ. Теория и метод / пер. с англ. – X: Издательство «Гуманитарный центр», 2008. – 352с.
3. Вальковский М.А. Дискурсивные практики конструирования медисобытия // Актуальные проблемы современной филологии и преподавания филологических дисциплин: сб. научных статей Международной научно-практической конф., посвященной 100-летию МГУ имени А.А. Кулешова. – Могилев: МГУ имени Кулешова, 2019. – С. 293-295.
4. Чудова И. Речевые маркеры бедности/обеспеченности в дискурсе села / И. Чудова // Современный дискурс-анализ. Электронный журнал. 2020. – Вып. 2, Т. 2. – С. 4-24.

References:

1. Issers O.S. Communicative games on Sakharovo and Bolotnaya (reconfiguration of the opposition poster as a new discursive practice) // Ural Philological Bulletin. – 2018. – № 2.– С. 99-103.
2. Marianne W. Jorgensen, Louise J. Philips. Discourse analysis. Theory and method / transl. from English. - X: Publishing house "Humanitarian Center", 2008. – 352с.
3. Valkovsky M.A. Discursive practices of constructing medical events // Actual problems of modern philology and teaching philological disciplines: collection of articles. scientific articles of the International Scientific and Practical Conf., dedicated to the 100th anniversary of the Moscow State University named after A.A. Kuleshova. - Mogilev: Moscow State University named after Kuleshov, 2019. – С. 293-295.
4. Chudova I. Speech markers of poverty/wealth in rural discourse / I. Chudova // Modern discourse analysis. Electronic journal. 2020. - Issue. 2, T. 2. - S. 4-24.

ӘДЕБИЕТТАНУ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
LITERATURE

МРНТИ 17.83.30

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-7804.02>

*Әбдіғазизұлы Б.¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан
филология ғылымдарының докторы, профессор, b.abdigaziuli@mail.ru

АБАЙДЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ АЙНАЛАСЫН ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақала ұлы ақын Абайдың даналығын тануда айрықша орын алатын мәселе - оның шығармашылық тұрғыдан өсуіне мүмкіндік тудырған қоғамдық ортасын, отбасы өнегесін, замандастары мен ізбасар шәкірттері ортасындағы көшбасшылық тұлғасын зерттеу мәселелеріне арналған. Абайдың даналығы отбасындағы тәрбиеден, ақылгөй әже өнегесінен, ықпалды ата-ана тағлымынан бастау алатыны сөзсіз. Кейінірек қоғам ісіне араласуы, ел басқаруы, билік айтуы, аласапыраны мол тарихи дәуірде Алаш қайраткерлерімен бірлесе қоғамдық істерге араласуы оны қазақ даласының дана тұлғасына айналдырды. Бүгінде ұлы ойшыл Абайдың тұлғалық өсуіне ықпал жасаған осы жайларды зерттеудің маңызы зор. Мақалада Абайдың ақындық мектебі мен шығармашылық айналасын, өмір сүрген ортасын танытуға үлес қосқан энциклопедиялық еңбектер, Құнанбай қажы, Шәкәрім және Алаш арыстары туралы жарық көрген зерттеу жұмыстарына талдау жасалады.

Түйін сөздер: Абайдың даналығы, ойшыл, тұлға, қайраткер, сөз өнері

*Абдіғазизұлы Б.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абай,
Алматы, Казахстан
доктор филологических наук, профессор, b.abdigaziuli@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ЛИЧНОСТНОГО ОКРУЖЕНИЯ АБАЯ

Аннотация

Статья посвящена проблеме, занимающей особое место в познании мудрости великого поэта Абая - изучению его общественной среды, нравственности семьи, лидерской личности в среде современников и последователей, что способствовало его творческому росту. Мудрость Абая, несомненно, берет свое начало в воспитании в семье, в умении ақылгөй әже, в воспитании влиятельных родителей. Позднее вмешательство в дела общества, руководство страной, власть, участие в общественных делах совместно с деятелями Алаша в эпоху Великой Отечественной войны сделали его мудрой личностью казахской степи. Сегодня важно исследовать эти помещения, которые способствовали личностному росту великого мыслителя Абая. В статье анализируются энциклопедические труды, посвященные акынской школе Абая, его творческому окружению, среде его жизни, а также опубликованные исследовательские работы о Кунанбае қажы, Шакариме и Алаше.

Ключевые слова: мудрость Абая, мыслитель, личность, деятель, искусство слов

*Abdigaziuly B.¹

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan
doctor of Philology, professor, b.abdigaziuli@mail.ru*

PROBLEMS OF STUDYING ABAY'S PERSONAL ENVIRONMENT

Abstract

The article is devoted to the problem that occupies a special place in the knowledge of the wisdom of the great poet Abai - the study of his social environment, family morality, leadership personality among contemporaries and followers, which contributed to his creative growth. The wisdom of Abai undoubtedly originates in the upbringing in the family, in the ability of akylgoy azhe, in the upbringing of influential parents. Later intervention in the affairs of society, the leadership of the country, power, participation in public affairs together with the leaders of Alash in the era of the Great Patriotic War made him a wise person of the Kazakh steppe. Today it is important to explore these premises, which contributed to the personal growth of the great thinker Abai. The article analyzes encyclopedic works devoted to the Aksyn school of Abai, his creative environment, the environment of his life, as well as published research papers on Kunanbai kazha, Shakarim and Alasha.

Keywords: wisdom of Abai, thinker, personality, activist, art of words

Кіріспе. Бүгінгі таңда ұлттық құндылықтарымызды, тамыры терең тарихымызды түгендеп бағалау, зерттеп-зерделеу ісі жан-жақты серпін алып отыр. Соңғы онжылдықтарда Алаш арыстарының, сын сағаттарда ұлтымыз болашағы, еліміздің азаттығы жолында тер төгіп, жанын құрбан еткен қайраткер аға ұрпақ өкілдерінің өмір жолы мен шығармашылық мұралары жөнінде ауқымды зерттеу еңбектері дүниеге келді.

Күні кеше ғана әл-Фараби мен Абай сынды даналарымыздың мерейтойларын әлемдік деңгейде атап өтілді. Ұлы даланың осынау қайталанбас тұлғаларының асыл мұралары адамзат баласының рухани қазынасына айналды. Әлемнің әр түкпірінде түрлі тілдерде әл-Фарабидің, Абай бабамыздың кітаптары жарық көрді, олар жайында зерттеу еңбектері жарияланды. «Әлемдік мәдениетте Абайды Ұаншалықты жоғары дәрежеде таныта алсақ, ұлтымыздың да мерейін соншалықты асқақтата түсеміз»[1].

Әрине, ата-баба мұрасын зерттеу, рухани қазынасын ертеңгі ұрпаққа насихаттап жеткізу бағытындағы міндет мұнымен шектелмейді. Бабаларымыздан бізге жеткен рухани мұраларды мұхитқа теңейтін болсақ, сол мұхиттың әр тамшысында тұнып жатқан маржандарды ерінбей елеп-екшеп алу – қасиетті парызымыз.

Сондай асыл маржандардың бірі – ұлы Абайдың туып-өскен ортасы, өмір сүрген айналасы. Бүгінге дейін Абайдың әдеби мектебі, шығармашылық айналасы, ақын шәкірттері төңірегінде бірқатар құнды зерттеулер жазылды. Абайдың ақындық дәстүріне рухани-мәдени құбылыс ретінде баға берілді.

Бұл мақалада Абайдың тұлғалық айналасын тануда қандай жұмыстар атқарылып жатыр деген мәселеге аз-кем назар аудармақпыз.

Әдістеме. Қазақ елінің біртуар данасы Абай Құнанбайұлының тұлғалық айналасы бүгін үлкен мәдени құбылыс ретінде қабылданса, мұны өз әкесі Құнанбай Өскенбайұлының қайраткерлік тұлғасымен замана аясындағы пайым-парасатынан, бауыры Шәкәрім Құдайбердіұлының шәкірттігінен, ақындығы мен ойшылдығынан, сондай-ақ тағдыры алты алашқа мәлім ерлердің ізі қалған Семей шаһарынан, Алашорда үкіметінен, Алаш қаласынан бөліп қарау мүмкін емес. Ұлт қамын ойлаған ұлы тұлғалардың ортасы мен іс-әрекеті, шығармашылығы мен күресі өзара сабақтастықта дамып отырған.

Абайдың тұлғалық айналасын зерделеу ұлт тізгінін ұстаған Әлихан Бөкейхан, заңғар жазушы Мұхтар Әуезов заманынан бастау алғаны тарихтан белгілі. Кеңес өкіметінің біржақты таптық идеологиясы зардабынан ондаған жылдар бойы жабық болып келген бұл тақырып Қазақстан егемен мемлекет санатында саяси тәуелсіздігіне қол жеткізген шақта ғана қайта зерделенуге мүмкіндік алды.

Жаңа ғасырда гуманитарлық ғылым талабының жаңашыл бағытымен тұлғатану, саяси элита өкілдерінің қайраткерлік қызметтерін және ең бастысы, әрбір ұлт пен ұлыстың өркендеуіне жаһандық санатта үлес қосатын жасампаз идеяларды туындатқан интеллектуалдар туралы жазу үдерісі қалыптаса бастады. Бұл дәстүр үлкен ғылыми мектептің іргесін қалады.

Нәтижелер. Міне, Ұлы Абайдың айналасындағы орта, атап айтқанда, ақынның әкесі, ақын шәкірттері, т.б. туралы, яғни ақынның тұлғалық айналасын таныту мақсатында соңғы ширек ғасырдай уақыт ішінде жарық көрген Т.Жұртбайдың «Құнанбай», «Шәкәрім» тұлғалық энциклопедиясы мен Е.Сыдықовтың «Шәкәрім және Алашорда», «Алаш қаласының тарихы» кітаптары, Мәскеудегі әйгілі «Молодая гвардия» баспасының «Жизнь замечательных людей» (ЖЗЛ) сериясымен орыс тілінде шыққан «Шәкәрім» ғұмырнамалық кітабы және «Құнанбай» тарихи-мемуарлық кітабы отандық және еуразиялық тұлғатану ғылымына зор жаңалық болып енді. Бұл кітаптардың бәрін тоқайластыратын тақырып – ең алдымен, Абай айналасының өзара заманауи байланыстығын тұлғаландыру; екіншіден, тарихи кезеңдегі ұлт-азаттық идеясы жолындағы ұлт зиялыларының қайраткерлік келбетін айшықтау және олардың «тар жол, тайғақ кешудегі» тағдырларын тарихи деректермен дәйектеу; үшіншіден, авторлық тың көзқарастар, пайымдар мен тұжырымдар. Бұлар – гуманитарлық ғылымдар контекстінде жаңа ғылыми ізденістің бастамасы деуге толық негіз бар.

Талқылау. «Шәкәрім» энциклопедиясының шығуы – өткен кезеңнің көрнекті тұлғалық басылымдары «Шекспир», «Гете», «Шиллер», «Гюго», «Пушкин», «Абай» сынды энциклопедиялардың жарық көруімен және ауқымымен, маңызымен салыстырылатын мәдени шара.

«Шәкәрім» тұлғалық энциклопедиясының мазмұнын ақынның өмірі мен шығармашылық мұрасын зерделеген, өмір сүрген дәуірінің ерекшелігін сипаттаған мақалалар құрайды. Әсіресе «Шәкәрімнің даналық келбетін толық ашу үшін көзі тірісінде араласқан, немесе еңбегін оқып, пікір таласқан ірі тұлғалар, сондай-ақ қатар жүрген дос-жарандар, туған-туысқан, ұрпақтары және ақын шығармаларында көрініс тапқан тарихи тұлғалар, жер-су аттары кеңінен, жан-жақты қамтылған.»[2. 7]

«Шәкәрім» энциклопедиясының сөздігіне екі мыңға жуық есім енгізілген. Шәкәрімнің өмірі мен шығармашылығы туралы жаңа фактілер алғаш рет айналымға түскен. Оған ақын шығармаларының барлығы, қолжазбалар мен естеліктер, мұрағат материалдары, мақалалар мен зерттеулер кіреді. Ақын өмірінің белгілі бір кезеңі шетелдерді саяхаттауға және таным көкжиегін кеңейтуге арналды. Абай Құнанбайұлының нұсқауынан кейін және оның қаржылай қолдауымен Шәкәрім Түркияға барып, Стамбул кітапханасындағы ежелгі мәтіндерді оқып, Меккеде қажылық парызын өтеді. Ш.Құдайбердіұлының Францияда Париж кітапханасында сақталған ежелгі кітаптардың мол жинағына ерекше назар аударуы, Абайдың кеңесімен Лев Толстой мен Александр Пушкин сынды орыс классиктерінің шығармаларымен танысуы, Шығыс шайырларынан Хафиз, Физули, Навои шығармалары қызықтыруы, сондай-ақ ақын ағылшын және америкалық жазушылар мен романтикалық дәуір ақындарының шығармашылығымен танысуы энциклопедиядағы мақалалар арқылы кең ауқымда көрініс тапқан.

Энциклопедияда тарихи тұлғалардың және оның кейбір шығармаларындағы кейіпкерлердің түптұлға есімдері де бар. Мысалы, Әнет баба, Қабанбай, Қалқаман - Мамыр,

Еңлік - Кебек, Нартайлақ - Айсұлу және т.б. Оған қоса, энциклопедияға Шәкәрімнің шығармаларындағы әдеби бейнелер туралы бөлек мақалалар да енгізілген.

Сөздікте Шәкәрімнің өміріне қатысты әрі шығармаларында көрініс тапқан географиялық атаулар; тарихи маңызы бар жерлер; Семей, Ыстанбұл, Мекке, Париж сияқты Шәкәрім болған қала атаулары, Шәкәрімнің атымен байланысты елді-мекендер, көшелер, оқу орындары және т.б. да қамтылған.

Энциклопедияда Шәкәрімнің көзі тірісінде қарым-қатынаста болған белгілі тұлғалар туралы мақалалар да орын тепкен. Бұл орайда ақынның ата-бабалары мен тума-туыстары, жалпы ақынға қатысты шежірелік мәлімет берілгенін көреміз.

Энциклопедияға Шәкәрімнің көзін көрген Ә.Бөкейхан, М.Әуезов, С.Сейфуллин, С.Мұқанов және басқа да қазақ халқының көрнекті тұлғаларының есімі енуі ұлы ақын өмір сүрген және қызмет еткен дәуірдің мән-мазмұнын аша түскен.

Ұлы Абайдың тұлғалық айналасын жарқырата көрсететін «Шәкәрім» энциклопедиясы – жеке ақынның ғана емес, бүкіл халқымыздың рухани өмірнің шежіресі. Бұл – тарихи танымның жасампаздығы. Мұндай энциклопедияның Орталық Азияда әзірше баламасы жоқ. Бұл еңбек – ғалымның абайтану мен шәкәрімтануға қатар қосқан үлесі. Іргелі зерттеулерінің бір белесі.

Аталған энциклопедия Шәкәрімнің барлық мұрасын толық қамти отырып, ақын мұрасын әлемдік руханият биігіне көтеруімен құнды.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор Ерлан Сыдықовтың «Шәкәрім және Алашорда» атты тарихи деректі еңбегі[3] ұлы Абайдың талантты ақын шәкірті, ұлтымыздың ерен тұлғасы Шәкәрім Құдайбердіұлының «Алаш» партиясы мен «Алашорда» үкіметінің тұсындағы қоғамдық-саяси және әлеуметтік ұстанымдарының сындарлы сәттегі көрінісін мұрағаттық деректер арқылы дәйектеп баяндауға негізделген.

«Шәкәрім және Алашорда» еңбегінде Шәкәрім Құдайбердіұлының белсенді қайраткерлік қызметі Алаш қозғалысы қайраткерлерінің «Алаш автономиясы» ұлттық-территориялық қалыптағы автономиялық мемлекеттік құрылымды қалыптастыру жолындағы тарихи әрекеттерінің барысымен сабақтастықта көрінеді.

Автор архив деректерін өзге де сирек деректермен жарыстыра талдап, кеңестік тоталитарлық жазалау жүйесінің Шәкәрім Құдайбердіұлына қарсы жасаған қылмысты әрекеттерін ашады. Алашорда ақсақалы тағдырына қатысты бұрын-соңды белгісіз боп келген, не қате тұжырымдар жасалған тарихи оқиғаларды дәйекті деректермен жан-жақты салыстыра талдап, тың пайымдаулар ұсынады.

Еңбектегі Абайдың тұлғалық айналасын толықтыратын деректер, материалдар бүгінгі ғылым талабына толық жауап береді.

Абай айналасындағы тарихи тұлғаларды зерттеген құнды еңбектердің бірі - 2012 жылы «Молодая гвардия» баспасынан «Жизнь замечательных людей» сериясы бойынша шыққан Ерлан Сыдықовтың «Шәкәрім» кітабы[4] болды. Бұдан кейінгі жылдары «Шәкәрім» кітабы қазақ, орыс, түрік, ағылшын, қытай тілдеріне аударылып, әлем оқырманына ұсынылды.

Кітап өмірі қилы заманға тұспа-тұс келген қазақтың көрнекті ақыны, философ Шәкәрім Құдайбердиевтің тағдырына арналған.

Ұлы Абайдың тұлғалық айналасын тануда айрықша орын алатын тарихи бейне – ақынның әкесі, өз заманында қазақ даласына кеңінен мәлім болған Құнанбай. Кеңестік дәуір Құнанбайды «бай, шонжар» ретінде жағымсыз кейіпте қабылдауға мәжбүр етсе, соңғы ширек ғасыр аясында Құнанбай өмірін зерттеу ісі қолға алынып, ақиқат деректерге құрылған ғылыми еңбектер дүниеге келді. Ақын әкесінің шынайы бейнесі сомдалды.

Бұл тақырыптағы алғашқы еңбек ғалым Т.Жұртбайдың «Құнанбай» атты зерттеу кітабы[5] болды. Автор Құнанбай қажыны тарихи тұлға әрі әдеби кейіпкер ретінде қатар ала

отырып, жан-жақты сараптама негізінде шынайы тұжырымдар жасайды. Шын мәнінде тарихи Құнанбай баласы Абайдың азаматтық қалыптасуында ғана емес, сол кезеңдегі қазақ даласындағы ел басқару, билік айту, әділеттілікті жолға қою тәрізді қоғамдық-әлеуметтік тұрмыс заңдылықтарын орнықтыруда да орасан зор ықпалды тұлға болғаны ақиқат еді.

Абай Құнанбайұлының 175 жылдығы қарсаңында Мәскеудің «Молодая гвардия» баспасынан «ЖЗЛ» («Жизнь замечательных людей») сериясымен белгілі тарихшы, академик Ерлан Сыдықовтың «Құнанбай» атты кітабы[6] жарық көрді. Кітапта тарихи тұлға, ұлы ақынның әкесі – Құнанбай өмірбаянының және ол өмір сүрген заманның, бұрын белгісіз болып келген кейбір тұстары ашылады. Кітап Абай тұлғалық айналасын жаңа қырынан ашуымен ерекшеленеді.

Кітапта қазақ халқының тарихында терең із қалдырған белгілі тарихи тұлғаның өмірбаяны деректік түрде баяндалып, зерттеу объектісінің өмір жолы мен тағдыры аясында XIX ғасырдың тарихы тұтастай қарастырылады. Сондықтан да бұл кітап танымдық көркем тілмен жазылған тарихи зерттеу деуге негіз бар.

«Құнанбай» еңбегінің материалды беру тәсілі анағұрлым бөлек. Құнанбайдың туу дерегі мен шежіресіне арналған тарауда «би» және «шежіре» категориялары сараланады. Мұнда оларды жай ғана түсіндіріп қоймай, Тобықты руы қоныстанған жері – Шыңғыстау мен жалпы қазақ халқының тарихы байланыста баяндалады. Шәкәрім қазақ шежіресін жазу кезінде өзінің атасы Құнанбайға көп сүйенгені мәлім. Кітапта Құнанбайдың замандастары – Н.Аристов, С.Броневский, А.Янушкевич сияқты белгілі тарихшылар мен саяхатшылардың естеліктерінен сілтемелер келтіріледі. Осылайша автор Құнанбай білімінің олардан еш кем емес, ал кей тұстарында асып түскенін аңғартады. Бөлімдегі барлық тарауларда көшпелі өркениеттің әр түрлі кезеңдерінің тарихы өмірбаян желісіне сай әсерлі сараланады.

Құнанбай қажының ықпалы тек өзі басқарған уезд аумағына ғана емес, барша Орта жүзге тараған болса, қажылықтан кейінгі абыройы барша қазақ жұртына тарады. Осының барлығы жайдан-жай болған іс емес, тарихи Құнанбай өз заманының әйгілі шешені, дала заңының, әдет пен шариғаттың білгірі еді.

Аға сұлтан Құнанбайдың өз уезінде атқарған реформаларының басты мақсат ретінде ұлттық рухани құндылықтарды сақтап, оларды нығайту болды. Оған Қарқаралыда – мешіт, Меккеде – тәкие (қажыларға арналған қонақ үй) салдыруы айғақ бола алады. Бұл тұрғыда Құнанбай қажы өз заманынан озып туып, колониалдық биліктің рухани-идеологиялық экспансиясына қарсылық ұйымдастыра келе, еліміздің шетелдегі алғашқы дипломатиялық өкілеттілігін де ашты деуге болады. Ол өзінің өмір жолы арқылы жұртқа ұлағат көрсете білді. Құнанбай – әр ісінде Құдайды еске алып, өз еліне адал қызметін еткен адам. Ол – Абайдай баласына халыққа қызмет етуді бала жасынан қанына сіңіре алған үлкен әулеттің иесі. Жазылмаған дала заңы мен ұлт дәстүрін білуді, өмірге сергек қарап, ұстамды болуды ұрпақтарының бойына дарыта алған әке тағылымы айқын танылады. Ол ұрпағына ағартушылық ислам негіздеріне сүйеніп тәрбие берген, сонымен қатар баласы Халиоллаға еуропалық білім алғызған. Сол арқылы болашақтағы елдегі дәстүрлі білім беру жүйесінің де түбегейлі өзгерістерге ұшырайтынын сезгенін аңғартады.

Қорытынды. Ұлы Абайдың өмір сүрген ортасы, жүрген жерлері, тарихи мекендер мен оқиғалар, замандастары, ізбасарлары, ағайын ортасы жайында айтылар ой, жазылар еңбектер өте мол. Жоғарыда қарастырылған еңбектер солардың қатарынан заңды орын алатынына сенімдіміз. Ұлы ақынның тек шығармашылық мұраларын танумен қатар, оның өмір сүру салтын, замандастарымен қарым-қатынасын, қоғамдағы орны мен қызметін, бір сөзбен айтқанда, адами тұлғасын тану арқылы оның бүгінгі және ертеңгі ұрпақтар үшін ұстаздық даналығының биіктігін еселей түсетін боламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Тоқаев Қ-Ж. Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан. (Қазақ, ағылшын, араб, испан, қытай, орыс, француз тілдерінде). – Нұр-Сұлтан: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 20207 – 114 бет.
- 2 Шәкәрім. Энциклопедия. – Семей: 2008. – 864 бет.
- 3 Сыдықов Е. Шәкәрім және Алашорда.-Алматы:Раритет,2008. – 184 бет.
- 4 Сыдықов Е. Шакарим. ЖЗЛ. -Москва:Молодая гвардия, 2012. -352 с.7
- 5 Жұртбай Т. Құнанбай Т(Тарихи және әдеби тұлға).-Алматы:Алаш,2004. – 400 бет.
- 6 Сыдықов Е. Құнанбай. ЖЗЛ. –Москва: Молодая гвардия, 2020. – 351 с.

References:

- 1 Toqayev Q-J. Abai jane HHI gasyrdagy Qazaqstan.(Qazaq, agylshyn, arab, ispan, qytai, orys, frantsyz tilderinde). – Nur-Cultan: L.N.Gymilev atyndagy EUY, 20207 – 114 bet.
- 2 Shakarim. Entsiklopedua. – Semel: 2008. – 864 bet.
- 3 Sydyqov E. Shakarim jane Alashorda.-Almaty:Raritet,2008. – 184 bet.
- 4 Sydykov E. Shakarim. JZL. -Moskva:Molodaia gvardia, 2012. -352 s.7
- 5 Jurtbai T. Qunanbai T(Tarixi jane adebi tulga).-Almaty:Alash,2004. – 400 bet.
- 6 Sydykov E. Qunanbai. JZL. –Moskva: Molodaia gvardia, 2020. – 351 s.

МРНТИ 17.82.30

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-7804.03>

**Найманбаев А.А.¹*

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан
¹гуманитарлық ғылымдар магистрі, PhD докторант

**Ә. КЕКІЛБАЕВ ПОВЕСТЕРІНІҢ СЮЖЕТТІК ЖЕЛІСІН ОҚИТУДЫҢ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Аңдатпа

Мақалада әдебиетті оқытудың маңыздылығы мен тиімділігі туралы баяндалады. Оқыту әдістемесінің қалыптасу кезеңі жайлы сөз қозғайды. Ә.Кекілбаев повестеріндегі көркемдік ізденіс, суреткерлік, баяндау, ұлттық таным мәселелері зерттеледі. Повестерінің тақырыптық жүйесіне тоқталып, мәтін талдау арқылы көркемдік идеясы сипатталады. Автор жазушы шығармашылығындағы жаңа ізденіс бағыттарын жинақтап, тарихи және заманауи тақырыптардағы туындыларының құрылымын, көркемдік-эстетикалық табиғатын танытады. Авторлық ұстаным ұлттық тұрғыдан сипатталады. Бүгінгі таңда білім алушыларға Ә.Кекілбаев повестерін оқыту аясында ұлттық құндылықтар қалыптастыру барысы сөз болады.

Түйін сөздер: Әдеби шығарма, әдебиетті оқыту, Ә.Кекілбаев, автор, қаламгер, повест, баяндау, этнография

**Naimanbayev A.A.¹*

¹Abai Kazakh National pedagogical university,
Almaty, Kazakhstan
¹ Master of Humanities, PhD doctoral student

FEATURES OF TEACHING THE STORYLINE OF A. KEKILBAYEV'S NOVELS

Abstract

The article describes the importance and effectiveness of teaching literature. We are talking about the period of formation of the teaching methodology. The main thing in the stories of A. Kekilbayev explores the issues of artistic search, picturesqueness, narration, National cognition. Focusing on the thematic system of the stories, the artistic representation is described through the analysis of the text. The author summarizes the new directions of search in the writer's work, reflects the structure, artistic and aesthetic nature of his works on historical and modern themes. The author's position is described from a national point of view. Today we are talking about the formation of national values in the framework of teaching students the stories of A. Kekilbayev.

Key words: Literary work, teaching literature, A. Kekilbayev, author, writer, novel, narrative, ethnography

**Найманбаев А.А.¹*

¹*Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан*

¹*магистр гуманитарных наук, PhD докторант*

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ СЮЖЕТНОЙ ЛИНИИ ПОВЕСТЕЙ А. КЕКИЛЬБАЕВА

Аннотация

В статье рассказывается о важности и эффективности преподавания литературы. Речь идет о периоде становления методики обучения. Главное в повестях А. Кекильбаева исследуются вопросы художественного поиска, живописности, повествования, Национального познания. Остановившись на тематической системе повестей, описывается художественное представление через анализ текста. Автор обобщает новые направления поиска в творчестве писателя, отражает структуру, художественно-эстетическую природу его произведений на исторические и современные темы. Авторская позиция описывается с национальной точки зрения. Сегодня речь идет о ходе формирования национальных ценностей в рамках обучения обучающимся повестям А. Кекильбаева.

Ключевые слова: Литературное произведение, преподавание литературы, А. Кекильбаев, автор, писатель, повесть, повествование, этнография

Кіріспе. Теориялық еңбектерде әдеби шығарма көп қабатты және көп деңгейлі жүйе ретінде қарастырылады. Бұл жөнінде неміс философы Н.Гартман әдеби шығарманың табиғатын зерттей отырып, онда тілдік құрылым қабатын, кейіпкерлердің істері мен әрекеттері қабатын, мінездер қабаты мен идеялық мазмұн қабатын ажыратып көрсетеді. Ал Поляк ғалымы Р.Ингарден болса поэтикалық шығарма жүйесінде сөздік, дыбыстық қабаттарды, сөз мағынасындағы мәндік қабатты, заттық дүниеден тұратын заттық қабатты, сипат қабатын, яғни көрнекі және әсерлі бейнелердің қабатын, ойлар қабатын бөліп қарастырады. Дегенмен, осы екі ойдан көркем шығарманы оқытуда оның элементтерін байланыссыз жеке алып қарастыруға болмайтынын аңғаруға болады.

Әдебиетті оқытудың басты мақсаты – оқушыларды көркем сөздің түрлерімен таныстыру, халықтың рухани қазынасынан нәр алдыру, сол арқылы тарихы мен әр кезеңдегі арман-тілегі, қиялы, наным-сенімі туралы түсінік беру, адамгершілік пен ізгілікке, сұлулыққа тәрбиелеу. Сол себепті де мектепте оқытылатын пәндердің ішінде әдебиеттің алатын орны ерекше.

Мәселен әдіскер ғалым Қанипа Бітібаева «Әдебиетті оқытудың инновациялық әдістемесі, технологиясы» атты еңбегінде: «Әдебиеттану ғылымынсыз, яғни әдебиет туралы ғылымсыз әдебиетші мұғалімдер әдебиетті ғылымның әрі өнердің бір саласы ретінде оқытуы мүмкін емес. Әдебиеттен білім беру әрі әдебиет ғылымынан, әрі сөз өнерінен білім беру дегенге саяды. Бұл пәнді оқытудың күрделілігі де, қызықтығы да осыдан келіп туындайды. Әдебиетші мұғалім ең алдымен көркем сөз табиғатын ашатын заңдылықтарды білуі керек, сондай-ақ көркем туындыны талдаудың ғылыми әдістемелері мен технологиясын жетік меңгеруі міндет. Әдеби шығармаларды талдау кезінде мұғалім мен оқушы арасында бірлескен еңбек, оқушыны субъект тұрғысында қарым-қатынас жасау қазіргі оқытудың басты талаптарының бірі»[1,3],- деген пікірді келтірген. Расында, шығарманы оқып түсінуде оқушы ең алдымен шығарманың жазылған табиғи тіліне кез болады, соны тиісті дәрежеде түсіну арқылы ғана басқа қабаттарына көтеріле алатыны анық.

Әдістеме. Өткен ғасырдың қырқыншы жалдарына дейін қазақ әдебиетінің әдістемесінің қалыптасу кезеңі болды десек қателеспейміз. Бұл қалыптасу бірнеше бағыттағы үдерістен көрінеді. Осы кезеңде мектептің сабақ жүйесі қалыптасты, яғни жалпыға бірдей орталау және орта білім беру жүйесі құрылды; әдебиет оқулықтарының ғылыми-әдістемелік, материалдық базасы қалыптасу үстінде болды; оқу бағдарламалары мен оқулықтарының әдістемелік құрал ретіндегі рөлі күшейе түсті. Әдебиет оқулықтарының оқушы мен мұғалімнің сүйенетін негізгі құрал ретіндегі рөлінің күшейуі ендігі жерде әдістемелік жүйесін де нығайту талабын туғызды. Ендігі жерде мектеп оқулықтарына әдістемелік нұсқаулардың жазылу қажеттігін туындатты. Сол себепті де ХХ ғасырдың бас кезінде жаңа мектептер үшін қазақ әдебиетін оқытудың алғаш бағдарламалары мен оқулықтарын құрыстырып ұсынған А.Байтұрсынов, М.Дулатов, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, М.Әуезов өз еңбектерінде теориялық ғылыми зерттеулері бойынша жасаған тұжырымдары мен терминдерін халық педагогикасымен байланыстырып беруді жөн санаған. Өйткені олардың жазған еңбектері мен оқу құралдарында айтылған ойлар, ұсынған тұжырымдарын саралап қарағанда оқу-тәрбие ісін баланың білім мен тәрбиені қабылдау ерекшеліктерімен ұштастырса ғана нәтижелі болатындығына назар аударғандарын байқаймыз.

Нәтижелер. Өткен дәуірде өзінің дамуының жанрлық бастапқы басқышынан өткен қазақ прозасы әдебиеттің гүлденген шағында өзіне тән нақыш-өрнектерін, көркемдік бояуларын танытып, ортақ тақырыптың өзегін ұлттық таным-сезіммен бейнеледі, халық психологиясының, мінез-құлқының, әдет-ғұрпының үлгісі мен өнегесін суреттеп, өмірді әр қырынан көрсете алды. Осы кезде үлкен көркемдік түйіндеулерге барлау жасайтын повестер көптеп туды. Қазақ повестері өзінің алуан сыр-сипатымен көрініп, ел өмірінің сала-сала суретін, дәуір рухын танытатын жағдайға жетті. Сондай суреткердің бірі де бірегейі – Әбіш Кекілбаев.

Ә.Кекілбаев - қазіргі қазақ жазушыларының ішіндегі өзінше көркемдік көкжиегі, өзінше ізденісі, пәлсапалық ой-тұжырымы бар ерекше дарын иесі. Оның прозасында ешкімге «ұқсамайтын кең тыныс, ойлы астар» бар екендігі жайлы ғылыми зерттеулерде көп айтылады. Қазіргі қазақ әдебиетінде автор шығармаларын оқыту барысы көкейтесті мәселелерге айналып отыр. Ә.Кекілбаев әңгімелерін қалай оқытамыз? Қандай әдістемемен оқыту керек? Жоғарғы оқу орны мен орта мектеп деңгейлеріне автор шығармаларының қайсысын ұсыну қажет? деген сынды сауалдар бар. Осыған сәйкес Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында үлкен мәселе етіп көтерді. «Мен қазақстандықтардың ешқашан бұлжымайтын екі ережені түсініп, байыбына барғанын қалаймын. Біріншісі – ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғыру болмайды. Екіншісі – алға басу үшін ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту керек», – деген ұғымға терең түсінік беріп, тамыры тереңге жайылған рухани кодтың, ұлттық жаңғыру ұлттық сана-сезімнің көкжиегін кеңейтіп, ұлттық болмыстың өзегін сақтай отырып, жаңашылдыққа қадам басудың маңыздылығына айрықша тоқталған ойлары шын мәнісінде өз жолын тапты.

Яғни, «ұлттық таным, ұлттық болмыс» жағына ойысу қажет. Қазақ әдебиетін оқытуда басты назарға алып, оқытуда жаңа инновациялық әдістер мен дәстүрлі оқыту жүйесін бірлікте қарай отыра жұмыс жасаған абзал [2, 98].

Кекілбаевтың творчестволық жолы қазақ әдебиетшілері өз халқының өткені мен тарихтың көмескі беттерін жапа-тармағай жаза бастаған тұсқа сәйкес келді. Романтикалық ерлік, өнегелерге толы сол бір құпия заманаларға үңіле отырып, өздеріне қажетті материалдар мен шабыт көзін тапқан баз бір авторлар қаламынан туған ондаған романдар мен повестерді қазір сыншыларымыз жанрлық жағынан іріктегенде бірде тарихи, бірде тарихи-этнографиялық, бірде хроникалық деп атап жүр. Прозашы Әбіш Кекілбаев тарихқа басқадай жолмен барды. «Күй», «Ханшадария хикаясы», «Шыңырау» атты повестерінде автор ежелгі аңыз-әңгімелерді шебер пайдалана отырып, өткен күннің жарқын да қаһарлы бейнесін, моральдық бейнесін жасайды, бүгінгі күннің көкейкесті мәселелерін қозғайды [3].

Талқылау. Кекілбаев повестерінің басты ерекшеліктері – философиялық толғамдар, психологизм, төгілмелі көркем тілі, оның әңгіме, хикаят, эсселерінің арқауы – Адам, оның жан-дүниесіндегі тартыстар, әр түрлі өмір жолдары, тағдырларының суреттелінуі. Ең бастысы туған халқының салт-сана, ежелгі аңыз-әңгімелерін молынан пайдалануы. Байсалды баяндау, жан дүниені ашып тастайтын монолог, терең психологизм қаламгер шеберлігінің бір саласы болса керек. Ал характер сомдау шеберлігі, характер психологиясы арқылы туындыларындағы негізгі проблематиканы шешуі, әр шығармаларында жатқан философиялық тұжырымдар жазушыға тән ерекше стиль. Яғни оның шығармаларын оқыту барысында біз осы басымдықтарды негізге алуымыз керек.

Әбіш повестері - бүгінгі күйіп тұрған моральдық рухани мәселені көтерген шығарма ретінде оқылады. Адамгершілік ар, күйе-сүйе, жақсы көру, жек көру секілді мәңгілік мораль оның шығармаларында шытырман шындығымен көрініс береді.

Мысалға «Ханша дария» хикаясындағы Шыңғысханның дүниеге, ұрғашыға деген тойымсыз, қанағатсыз мінезін суреттей отырып, оның атышулы ұзақ ғұмырына саяхат жасамай-ақ, тек қана таңғұт сұлуы Гүрбелжінмен түнгі төбеде кездесуі мезетін былай суреттейді:

«...Қара өзеннің қағанағы қарқ, сағанағы сарқ. Аңғар бойы сылдыр-сылдыр, сыңғыр-сыңғыр.

...Мынандай жарқыраған күнде Гүрбелжіннің қардай аппақ тәніне қапысыз қанығып алмақ. Су бойына жасыл шалғын үстіне ықшам жол шатыр тігілді. Күтушілер Гүрбелжін аруды шатырдың тасасына шешіндіре бастады. Шыңғыс ханның манағы өсиетін орындап, сұлудың тұла бойын түгел тінтіп шықпақшы. Асыл қамқа сыпырылып түскенде, ар жағынан айдай нұрлы аппақ мүсін жарқ етті. Жеті еркек ауыздарын ашып аңырды да қалды. Тіпті сұлудың сусып түскен көйлегінің астынан пыр етіп көгершін ұшқанын да көрмеді. Жалма-жан Гүрбелжін арудың қолына жармасып, шатырдың ішіне жетелей жөнелді.

Өне бойында лыта жоқ, қақпанға түскен еліктей, өз-өзінен үркіп тұрған аруға қарай төне түсті. Сұлудың тұла бойында қару жасырардай қалтарыс атымен жоқ. Шыңғыс хан алма мойын аруды сұғанақ көздерімен тағыз бір тінтіп өтті. Күтушілер қолдағы білезік, жүзік, құлақтағы сырға, шаштағы шолпы - бәрін сыпырып алыпты. Тамағынан күн жұтып қойғандай, ерекше бір нұр шашырап тұратын, әлсіз аппақ мойын құс-мамық төсекке шалқалап құлай берді. Ұлы әміршінің көзі қарауытып, үлбіреген еріндер мен жаутаң-жаутаң қарағанда жалынша шарпыған екі нәркес көзден басқа ештеңені көрген жоқ. Салден кейін екі тізесін шоқ қарып алғандай болды; ол ұяттан, ызадан, намыстан от болып, өртеніп жатқан Гүрбелжін ханымның ұлпа тақымы еді. Құмарлықтың дүлей желігіне біржолата беріліп, құдды бір жағаға шығып қалған балықтай тынысы тарылып, танауын жас тәннің, асау қанның, елден ерек сұлулықтың хош иістері қосыла аңқыған қос анардың ортасына енді апара бергенде, ұлы әмірші оқыс ышқынып, сылқ етіп, сұлу үстінен ауып түсті.

Гүрбелжін ханым төсектің аяқ жағына түсіп қалған желең көйлегін қолына іле-міле сыртқа сып берді.

Ұлы әмірші екі санын жуып бара жатқан қызыл-жоса қанға шошына қарап отырып қалды. Күтушілерін дауыстап шақыруға мынау қалпынан ұялды. Азу тісін сындырып жіберетіндей, шақыр-шұқыр тістеніп, етпетінен гүрс құлады» [4, 214].

Бұл жерден нәпсіқұмар, жеңсікқұмар, қызылқұмар хан бейкүнә қыздың көз жасын, былайғы тағдырын көз жіберіп қарамай, есіл дерті өзінің ашқарақ нәпсісін тойғызу екенін көреміз. Осындай көрсе қызар, қорқау мінезбен таңғұт сұлуын бас салған кезде арын қорғауға жанын салған Гүрбелжін жасырын ұстаған суық қаруы арқылы ханды жанды жерінен жаралайды. Хан саулап аққан қанын тоқтата алмай масқара болғанын соңынан біліп, тән жарасынан ертеңгі ел сөзі - жанға тиер намыс отына өртеніп, ақыры «өз жарасын өзі жалап» көп ұзамай у ішіп өледі. Намыс пен нәпсіқұмарлықтың ара-жігі осылай төгіледі.

Осыған байланысты әдебиеттанушы ғалым Сәуле Мағазбекқызы «Ә.Кекілбаев шығармасындағы фабула және көркемдік шешім» атты мақаласында: «Маңғұлдың әйгілі ханын Шыңғысхан дейтін болсақ, тарихи шындық тәркініне көз жіберсек, Шыңғысхан таңғұт елін жаулап алғанымен, ажалы әйелден болмаған. Үнді елінен жорықтан қайтып келе жатқанда өзгеше беймәлім дерттен ауырып өлген. Исай Калашников, В. Ян, Рашид-ад-Дин жазбаларында қазақ жазушысы аталмыш шығармасында маңғұл ханын тарихи тұлға ретінде емес жай ғана өзінің ойын, діттеген идеясын ашу үшін фабула ретінде ғана алып отыр» [5, 99], - дейді.

Ендеше, шығармадағы хан да, таңғұт сұлуы да ойдан шығарылған көркем әдеби бейне деп түсінген жөн; Суреткер жазушылар өз шығармасында әдетте тарихи оқиғаны немесе тарихи тұлғаны өрбір сөзін жіпке тізіп деректі құжаттарға үңіліп әуреге түсе бермейді. Өйткені әлгі жағдайда оның шығармасы жалаң хроникаға айналар еді де, жазушының көп ойы өрбімей, оқиғаның көлеңкесінде қалып қояр еді. Хроника, шежіре, дерек пен дәйектен табан аудармай жазу - көбіне, тарихшылар мен зерттеушілердің кәнігі машығы. Мұнда алғы көрініске дерек шығады, оқушы. Сол деректің ішкі сырын арғы мазмұнын «сірә осылай болар-ау» деп өзінше топшылап жатады. Бұл мәселенің бір жағы.

Екінші мәселе: суреткер Кекілбаевты нақты тарихи деректен, оның шырмалуы мол оқиғаларынан гөрі тартыс егес туғызып жатқан саяси қоғамдық ахуал мен адам тағдырын күрт бұрып, қилы құбылысқа салып жіберетін себептер көп қызықтырады. Қызығып қана қоймайды, өзінше оқиға өрбітіп, сол ситуацияға жаңа кейіпкер қосады. Манағы тарихи ізді мүлде басқаша, жаңаша сипаттап шығуға құқылы. Өстіп қана туындыгер тарихи белгілі оқиғаларға малтығып қалмай, еркін көсіліп ой толғауға, әлгі айтқан, ұстанған межесіне туралап бағыт алуына, өзінің көзқарас қырын тереңдеп ашуға мүмкіндік алады.

Жазушы «Күй» повесінде Жөнейіт батырды, «Ханша-дария хикаясындағы» Шыңғыс хан арқылы адамның өзі өмір сүрген ортадағы орны мен мәнін әр қырынан алып суреттейді. Адам қолдан жасалған қуыршақ емес, тағдыр - сол қуыршақты қозғайтын күдірет те болмас. Өйтсе де сол адамның махаббатын, өнерін, билігін, еңбегін, күйінішін, қуанышын, құлақ-күйін келтірген домбыраша суреттей отырып, үлкен қоғамдық ойлардың тегін ашады.

Өткен күннің мәселесін қозғай отырып, бүгінгі күнге барлау жасау деген осы. Жазушы үшін көбіне «өткен», я «бүгін» деген меже шекара болмайды, суреткерге қажеті - адам тағдыры. Сол тағдырдан туындайтын түрлі гуманистік, адамгершілік баспалдақтар.

Кекілбаевтің тарихи шығармаларының бүгінгі заман сарынымен үндес, мазмұндас шығып жатуы заңды құбылыс.

Сырт қарасақ Шыңғыс хан, Жөнейіт батыр бейнелері бір-бірімен мінездес, қарайлас секілді. Сол заманның ауа райын жасап жүрген жиынтық бейнелер. Әйтсе де, олардың арқалап жүрген жүгі әр алуан Шыңғысхан - ел билігіне талай тағдырды басып жеткен, аса қанқұйлы, ұқсастығы мол бейне бола тұра мына хикаятта жеке басының трагедиясымен көрінеді. Ал, Жөнейіт батыр - тән азабынан гөрі, рухани азапты көп көрген, ел мен елдің арасында өшіп

бітпейтін жанжалды бітістіруге жол іздеген қоғамдық трагедияны арқалаған адам. Оның ел басына келуін қаламгер былай суреттейді:

«Айладырлар соңғы кезде іргесі тыншып, ен жайлай бастаған адайдың шашау шыққан жылқысын тақымға басып, шетірек қонған аулын шауып кетуді кәсіп қып алды. Қаран жатар адай ма! Қан төгілді, намыс қозды. Екі ел тағы да сойылға жармасты. Баяғыдай қалың қол жиып, қаһар салыстырысатын майдандасу азайып, оның орнына оқшауға тиіп, оңашаны тонайтын бөрібасарлық көбейді. Әуелі жылқыға қамшы, жылқышыға сойыл тиді, сосын батырдың басы шабылды, шалдуар жағалас аруаққа шапты. Алғашқы кездегі итырқылжыңға ыңғай бермегендер де амалсыз айбалта ұстады. Жөнейіт те екі ел арасы осылай ушығып тұрған тұста атқа мінді.

Екі елді керістіретін де сөз, келістіретін де сөз. Дауға найза араласты-ақ келісім жоқ, кетісу бар. Келістірер сөз тек кемеңгердің көкейінен шығады, алжастырар айбалта кез келген тентектің тақымында жүр. Тентек күнде туады, кемеңгер мың жылда бір туа ма, жоқ па, туа қалса, өңшең қылышқа жақын қыршаңқысы көп қырсық ел оған тізгінін бере ме, жоқ па?.. Беймәлім дүние. Ендеше ол шапса, сен де шап! Ол қорласа, сен де қорла! Алдырып жатып ақылгөйсiген кемеңгерлік құрысын! Жөнейіт атқа мінгенде осындай қатты тұтыммен мінген» [6, 68]. Бұл сюжеттен Кекілбаев өз кейіпкерін тарих белесін, бір мезеттегі оқиғаға араластыра отырып тұтас бір дәуір пәлсапасын, ойын, мүддесін арқалатуға күш салғанын көреміз. Автор мұнда ерекше ой мен өрнекті тоқиды.

Халықтың көптеген жылдар ішінде не қилы тауқыметті өткерсе де өзіне тән дәстүрін, ойлау, өмір сүру, салтын жойып алмай, керісінше құлпырта түсіп, ғасырмен қосыла жасасқан мықтылығын, сенімін, төзімін, ерлігін, рухының барын тебірене жазады.

«Күй» хикаятында жазушының кредосын - нысанасын айқын танытар мынадай жолдар бар: *«Адамшылықтың басы - аяушылық»*. *Аяушылық жоқ жерде адамшылық та жоқ. Өзін, бөтен елге жасанып барсаң, жараланып қайтқаныңа ызаланба! Ол үшін көктегі құдайды да, жердегі жауыңды да қарғама, өзіңді өзің қарға! Айуан екенің бар, өзгеден адамшылық күтпе!?* [6, 134]. Кейіпкеріне осынау ауыр сөз айтқызған туындыгер - оқырман алдында өзінің өмірлік нысанасын ашып салған секілді. Ол нысана - ханнан да, қолбасыдан да, батырдан да, қарадан да, адамшылық мұратын іздеу. Әрине, бірегей мұндай әдіс өзге қаламгерлер үшін ерсілеу де көрінер. Әйтседе де Кекілбаев өзінің қай-қай шығармасында болсын кейіпкерінің болмысынан адамшылық сәулесін іздеп, басын тауға да, тасқа да ұрып дегендей титтей тапқанын насихаттауынан мұрат етіп, марапаттауға жанын салатын, адам бойынан асыл қасиеттерді аз ба, көп пе таба білсем деп таусылатын қаламгер екенін көреміз. Жақсы жазу, нанымды кестелеу басқа әңгіме. Тарихи шығармадағы Кекілбаев межесі - өткінші тіршілік пен өмірлік адамгершілікті салыстыра таразылай отырып оқырманды үлкен толғаныстарға жетелеу деп білеміз. Кекілбаев ұстанған тарихи тақырыптардың риясыз шындығы, тәлімі демекпіз.

Жазушының «Шыңырау» повесіндегі оқиғалар мен әлеуметтік ой-пікірлер жағынан біздің заманымызға жақын тұр. мұнда қаламгер ежелгі аңыз-әңгімелердің бірін таңдап алып, соны өзінше байытып жатпайды, қайта керісінше, өткен ХІХ ғасырда қазақ аулында өткен бірер қарапайым оқиғаны тілге тиек етеді де, соны шебер реалистік мәнерде трагедиялық коллизиялар дәрежесіне көтереді, сөйтіп, бүгінгі күннің қажетіне асарлық адамшылық, эпикалық мәселелерді күн тәртібіне қояды.

Адам өмірі күн мен көлеңкеден тұрады. Төрт құбыласы тең, қайғы-қасіретті білмей, шалқып өткен пенде жоқ та шығар.

Қазақтың түбіне жетіп жүрген ең абыройсыз әдеттері осы бәсеке, дарақылық, даңғойлық, пәтуасыздық, парықсыздық. Жаман әдет - жұқпалы дерт.

Ендеше, жазушы «Шыңырау» повесінде Еңсепті, еңсепшілдікті дәріптеуден аулақ. Әбіш азаматтық жүрекпен еңсепшілдікті айыптай отырып, ащы өмір шындығы жайлы толғанады, оқырманын да толғандырады. Осындағы тамыры терең қайшылық қоғамдағы

элеуметтік күштер арасында жүрмейді, адамның өз ішінде, құлқында жүреді. Қырық құрау құрым үйдің оң жағына көрік құрып, шыжыған шілдеде сексеуілдің шоғына шыжғырылып отыратын әкесі, ешкімге жылы шырай, оң қабағы жоқ, қырыс мінезді «қырсық Құлжанға» тартуды, ісін жалғастыруды да, «тілік табан, жалақ бет» қара бала - Еңсеп сонау «*ыиқырын толтырып асық ұтып әкелетін*», *абұйырын енді жаба бастаған шағында қаламаған. Көргені қор болғанымен, көкірегі зор еді. Қолында өзегіне күміс құйған, сабына алтын әшекей жүгірткен шашақты төрт өрме қамшы, артына әр ауылдан өрген пысықайлары бар, байға қонып, мырзаға түстеніп жүрген өктем Бигелді болыстай, есіп сөйлеп отыратын Шоңмұрын бидей болсам «қатып кетер еді» [7, 224]* деп армандайтын. Кедейлік, көпті таңғалдырып, топтан оздырған өнердің жоқтығы Еңсепті кәдімгі шыққан руы Қараштын білегінде күші, қолына ісі, жүрегінде түгі бар еркек кіндіктері кәсіп ететін шыңырау қазатын тірлікке жетелеп әкелді. Жүйкені жүнжітіп, қандай жүректі де қарадай күпті қылып бітетін, түксиген сыз қабырғалар мен су қиыршық топырақтан, екі иінінен аждаһадай айқара басқан көрқараңғылықтан басқа сырласы, серігі, бауыр басары болмайтын, ажал минут сайын өкшелеп, зәрезап еткен жыланкөз тірлікті бастан кеше жүріп Еңсеп өзгеден артылсам, «бағым асса» деп армандаудан бір сәт аяқ тартып көрмепті. «*Кертағдырдың тастақтар қойнауына қызыл өңешінен қылғына байланған, аяғының астын шаянша шағып жатқан сыз топырақтан» табаны анда-санда, тіпті жылдап та ажырап шыққанымен қу тіршілік оны қайта айдап әкеп, берген уәдесін жұттырып, бір аяғын көрге, бір аяғын жерге тіретіп қояды. Жасы егде тартып, бұлшық еттері босап, жиган терген аз-мұз тұяғын тістей қатып түгендеп, несібесін құдайдан айырып жүргенде баяғы «ит ауруы» қайта қозады [7, 229].*

Шындығында, бақыт қуған адамның тапқан бақытынан жоғалтқан бақыты көп болса керек. «*Өмір бойы ізденістегі тағатсыздығы, еңбектегі табандылығы арқасында Еңсептің Үстірт өңірінде қолы дірілдеп, қалт кеткен жері жоқ, шұқыған жерінен суы бұрқырап шығып, үрейі-түске, түсі жұртты оқырандырған іске айналып, атағы алысқа кетті. Тастан тамшыны сығып шығарған даңқы жер жарды, бірақ құдығы қаздырғанның атын шығарып, азабын тартқан бұл атаусыз қалды. Сол үрдісті сонау Қарақалпақ асып келген, «сирек сарғыш шоқша тістері ақсиып тұрған» Қарақалпақ қу бұзды. Бұл өңір естіп көрмеген, 150 қадамдық тереңнен су шапшытып, айды аспаннан бір шығарды, пақырың. Қараш әулетінің маңдайына жазылған, агасы қорбаң Дәржанның басын жұтқан ата кәсіптің абыройын қаңғырып, араларына сынадай сығылыса кеп сіңген кірменің иемденіп кетуін Еңсеп қалай оңай кеңсін... Өзгенің табан астында тасы өрге домалаған тосын бағы кәнігі құдықшының кәрі жынын қоздырып, өткінші өмірдің үйтқыма опасыздығын ұқтырды. Ендігәрі мұндай үрейлі, Мәңкүр-нәңкүр төмен түскен сайын қамшысын үйірүді үдететін күнкөріс қамытынан босанарда берген антын, өтініш айтушылардың меселін қайырған уәж-өкпелерін еріксіз енді былай сырып қойып, соңғы, ең қиын, жанынан безген де шаңына ілеспейтін шыңырау қазуға бел буады» [7, 257]* Бұл шешімге оны итерген қызғаныш, күншілдік, бақталастық, іштарлық. Өзі тәрізді еңбек адамының маңдай тері, тартқан азабы, көрген қорлығының өтеуі, нәтижесіне іші күйі жақсылыққа бастамасы, құдайдың кәріне жолықтырмасы мүмкін бе?.. Еңсеп сол қара пиғылының, күншілдіктің құрбаны болады. Бұл көріністі мына жолдардан анық көруге болады:

«... Хорезмнен Қалпақ деген біреу көшіп келді.

Сол сақалын қазанға малып, асты өзі санап салатын Сағынай сараң Еңсепке тісін қатты басса керек. Жұрт ол Қалпаққа ернектегі шыңырауды қазған ақысына түйеге бастатып жүз елу тұяқ атапты деп соғады.

Бір күні: «Ойбай, әлгі Қалпақ қазып жатқан шыңырау Үстірттің үстіндегі ең терең шыңырау болатын түрі бар. Қазірдің өзінде жүз қадамнан асыпты» деген хабар дүңк ете қалды. Содан былай ауыл-ауылдың арасына қатысқан бірен-саран адамның хабары сол Қалпақ қазып жатқан құдықтың төңірегінен шыр айналып шықпай қойды. Күн өткен сайын

дабырық ұлғая түсті. Бүгін: «Жүз жиырма қадам болыпты» десе, ертеңіне: «Жүз отыз қадамға жетіпті» деп шығады.

Гу-гу әңгіме өрши берді. Бір-екі кісі: «Өз көзімізбен барып көрдік, шыңырау жүз қырық құлаштан асыпты», - деп келді. Енді жұрт жан-жақтан Қалпақ қазып жатқан құдықты іздеп барып көре бастады. Тіпті Еңсептің қоңсылары да ерінбей-жалықпай ат сабылтып барып қайтты.

Әзірге қылп етпеген жаңғыз Еңсеп. Бұрын Қалпақтың жайын айтуға жұрт бұдан қысылатын болса, енді жұрттан бұл қысылатын болды.

Үй-үйдің көлеңке бетінде Қалпақтың құдығын айтып гуілдескен жұрт, Еңсеп қайтер екен деп әдейі айтып отырғандай боп көрініп те кетеді.

...Әншейінде көзі кісінің жүзіне көп тоқтамайтын Еңсеп Қалпақтың тұла бойынан түк қалдырмай түгел тінтіп шықты.

Қалпақ әйкелге түсірген тығырық тастың үстінде отыр. Құдықтың ішінен жаңа шықса керек. Тізесінен асыра қайырып қойған балағы су-су. Қара ала шекпенді жалаңаш иініне жамылыпты. Не тоңып отырғаны, не күліп отырғаны белгісіз, - сирек сарғыш шоқша тістері ақсиып тұр.

Қалпақтың сауалдарына сыпайы жауап қайтарған Еңсеп енді өзі жай сұрай бастады. Мал-жанның амандығына Қалпақтай қадала тоқталмай, шыңыраудың жай-жапсарына көбірек шұқшиды. Құбыла беттегі ақсиып жатқан шығыр тартқан түйенің жалғыз аяқ соқпағына қарап, көзімен мөлшерлеп, үнсіз тұрып қалды. Жұрттың айтып жүргені рас екен. Жүз елу қадамға жетіп қалған түрі бар. Манадан бергі сыпайы өңі күрт түтігіп кетті.

Өзі-өзінен жиырыла қалған маңдайын күшпен жазып, ерні әзер қиысып:

- Оң болсын, - деді.

- Айтқаның келсін, - деді Қалпақ.

Еңсептің құлағына оның даусы оқыс саңқ ете қалғандай ерсі естілді.

Жалт қарады да, қатулы жүзін жадыратқысы кеп, езуін жиырып:

- Судың қашан шығатын сыңайы бар? - деп сұрады.

- Ертеңдері шығып қалар.

Еңсеп атына беттеді. Қалпақ дәмге шақырып еді, аузына алдымен оралған бір сылтауды айтып, аяғын үзеңгіге салды. Қалпақ қолтығынан демеді.

Ол атына мініп, Қалпақтың жүзіне бір бұрылып қарап, қоштасты да жүріп кетті...» [7,248-249].

Сөйтіп, біраздан бері қолына күрек ұстамаған Еңсепті белгісіз бір күш Байсал байға құдық қазуға жетеледі:

«...Арманына жете алам ба, жоқ па деген тымырсық күдік тызылдата бастады. Пәлен күн бойы атынан түспеді. Байсал бай меңзеген жонды бұта қалдырмай түгел шарлады. Ол деңгейдегі жыра-жұлге, қырқа-қыраң суат атаулыны тегіс сүзіп шықты. Үйінде де ешкімге жақ ашпайды, өзімен-өзі. Кейде дастарқан басында қолындағы шыны аяғын жерге қоя салып, оң тізесін таянып, сұлқ отырып қалады да, біраздан соң ұйқысынан оянғандай суып қалған шайына қайтадан қол созады.

Ұзақ толғанып жүріп ақыры осы араға тоқтады. Кеңескен рет жасап аталас бір-екі ақсақалдың алдынан өтті, бірақ ақылдасты деген атағы болмаса олардың еш сөзіне мән берген жоқ.

Байсал Еңсеп қазық қаққан жерге үй тіктірді. Қолқабысқа төрт жігіт қосты. Еңсептің құдық қазуға кірісетін күні түні бойы кірпігі ілінбеді.

... «Қалпақ қазғанды» барып көргелі бір бүйіріне шаныу боп қадалған, кейбір ұйқысыз түндерде өкпесін сығып, ара-тұра ақылынан тандырып кете жаздап, талма аурудай жабысып алған сол бір беймәлім дерттің атын атауға әлі күнге аузы бармайды. Күніне әлденеше рет тіршіліктің талай-талай жым-жымын шарлап қайтатын қаңғыма ойы сол жанын жегі құрттай жеп жатқан дерттің түрін түстеп, атын атауға келгенде тайқып

шыға келеді. Не де болса сол жегі мұның жігері тұралап қалған тұғыр болмақ түгілі орға құлап, мертіккен асқақ есек болса да, сауырына темірдей қадалып, шаптырмай қояр түрі жоқ» [7,254-255].

Егер ол Қалпақпен ойын да, бойын да, тәжірибесін, қажыр-қайратын біріктірсе, барланбаған тереңі, айдынын аймалатпаған шыңырауы қалмас еді. Табиғаты кереғар адамдар сезімінің күрделі шындығын психологиялық тереңдікпен игерген жазушы, әрине, характер тереңдігіне қол жеткізген. Қызғаныш түбіне жеткен, тертесі қысқа, тұзы татымсыз, рухы кедейлеу адамның трагедиялық күйіне, аянышты тағдырына налып, ойланасың, аяйсың... «Шыңыраудағы» Еңсепке жазушы тасты тесіп, сусыздан су шығарғаны үшін іші жыли отырып, еңсепшілдікті суық қанмен қабылдайды. «Шыңыраудың» әлеуметтік тереңдігі сонда, адам рухын құлдырауға емес, құлшынысқа, тазаруға, арылуға шақырған күрескерлік пафосқа толы.

Бұл жөнінде С. Қирабаев: «Ә.Кекілбаев осылайша «ғылымға алғыр да, білгір жасық дарындардың», темір тегеуірінділердің абызындағы жігерсіз жандардың қоғамға зиянын, оның қоршаған адамдарға зиянын, тіпті өзінің қара басына зиянын әрі осы жасық, жылымшы, қаны сұйық, о баста алтын болуға лайық элементтердің бара-бара бақырға дейін құлдырау стихиясын суреткерлік принциптен айнымай терең ашқан, - деп баға береді [8, 218].

Қорытынды. Оқырман Әбіш Кекілбаевтің «Күй», «Ханша-дария хикаясы», «Шыңырау» повестерін оқу барысында өз халқының ежелгі әдет-ғұрпына, дәстүр-тағлымдарын егжей-тегжейлі, кейде қызыға суреттеуге тырысқанына көз жеткізері анық. Оқыту барысында жазушының көшпенділер өмірінің қазір ұмытыла бастаған этнографиялық детальдарына ерекше мән бергендігін, бірақ арзанқол экзотика жетегіне кетпей, сол детальдардың әлеуметтік, философиялық мән-мағынасына үңіліп, халық өмірін, адам жанының ішкі иірімдерін ашуға тырысқанына аса мән беруіміз маңызды. Жазушының суреткерлік мәдениеті, таланты, көркемдік шеберлікті игеру қабілеті әдебиетте әлемдік озық үрдістерді оқып, үйрену, меңгеру нәтижесінде білім алушының бойына сіңіп, байымақ.

Жалпы алғанда, жазушы әңгімелерін, повестерін, романдарын оқыту, мәтінмен жұмыс істеу барысы жоғары оқу орындарында да білім беру бағдарламаларына сәйкес жүргізіліп отыр десек те болады. Әбіш Кекілбаев прозасы өмір құбылыстарына байсалды ой-парасат көзімен қарауға шақырып, өткен мен бүгіннің ажырамас, диалектикалық бірлігін тереңірек түсінуге көмектеседі деп сенеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бітібаева Қ. Әдебиетті оқытудың инновациялық әдістемесі, технологиясы. Оқу құралы. – Алматы. – 2010. – 248 б.
2. Б.Т. Панзабек, Р.З. Зайкенова, Ж.А. Ибрагимова. Ә.Кекілбаев әңгімелерінің көркемдік палитрасы. Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы № 1(81), 2020. – 320 б.
3. Сүлейменов А.Түр туралы бірер сөз.//«Жұлдыз» журналы, №4, 1993ж.
4. Кекілбаев Ә. Ханша-дария хикаясы: Балладалар мен роман. – А., Атамұра, 2003. – 320 бет.
5. Сәуле Мағазбекқызы. Ә. Кекілбаев шығармасындағы тарихи фабула және көркемдік шешім// Қазақ тілі мен әдебиеті. -1995.- №7.- 99-105 бет.
6. Кекілбаев Ә. Он екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: «Өлке» баспасы. – Т.2. – 1999. – 400 бет.
7. Кекілбаев Ә. Шыңырау: Роман және повестер. – 1982. – 458 бет.
8. Қирабаев С. Кеңес дәуіріндегі қазақ әдебиеті. – Алматы. – 2003. – 418 бет.

References:

1. Bitibaeva K. *innovative methods and technologies of teaching literature. Training manual.* - Almaty. – 2010. - 248 P.
2. B. T. Panzabek, R. Z. Zaikenova, Zh.A. Ibragimova. *Artistic palette of A. Kekilbayev's stories. Bulletin of the Kazakh National Women's Pedagogical University № 1(81), 2020. – 320 P.*
3. Suleimenov A. *a few words about the species.*// Zhuldyz magazine, No. 4, 1993.
4. Kekilbayev A. *The Story of Khansha-Daria: ballads and novels.* - A., Atamura, 2003. - 320 pages.
5. Saule Magazbekovna. *Historical plot and artistic solution in the work of A. Kekilbayev // Kazakh language and literature.* -1995.- No. 7. - pp. 99-105.
6. Kekilbayev A. *collection of works in twelve volumes.* - Almaty: Publishing House "Olke". - Vol.2. – 1999. - 400 p.
7. Kekilbayev A. *Shynyrau: novels and short stories.* - 1982. - 458 p.
8. Kirabayev S. *Kazakh literature in the Soviet era.* - Almaty. – 2003. – p.418.

**ПЕДАГОГИКА МЕН ӘДІСТЕМЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ И МЕТОДИКИ
PEDAGOGI AND METHODOLOGI PROBLEMS**

МРНТИ 400.87.

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-7804.04>

**Barclay I.,¹ Sambetov Y.S.²*

¹*Appalachian State University,
Boone, North Carolina, USA*

²*Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan*

¹*PhD doctor, professor, barclayiy@appstate.edu*

²*Master of Philological Sciences, erlan_1984.kz@mail.ru*

**INTEGRATION OF MOBILE APPLICATIONS IN TEACHING FOREIGN
LANGUAGES (ON EXAMPLE OF ENGLISH)**

Abstract

Mobile technologies are increasingly being introduced into our lives, becoming ubiquitous, acquiring more and more advanced opportunities for social interaction and connection to the Internet. While learning with mobile phones can take longer than with computers, students feel a greater sense of freedom in time and space so that they can take advantage of free time to learn a foreign language wherever they are. Mobile-Assisted Language Learning (MALL) deals with the use of mobile technology in language learning. Unlike in the classroom, in MALL, there is no need for students to sit in the classroom or at the computer to receive teaching materials. A fairly wide range and variety of existing mobile learning resources allow you to choose applications in accordance with the individual needs, interests and level of the student's language training. This article is dedicated to finding peculiarities of mobile application usage in teaching English for university students.

Keywords: mobile education, mobile applications, language learning software, online education, Internet technologies, communicative competence, distance learning, self-learning.

**Барклай И.,¹ Самбетов Е.С.²*

¹*Аппалачский государственный университет,
Буна, Северная Каролина, США*

²*Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан*

¹*доктор PhD, профессор, barclayiy@appstate.edu*

²*магистр филологических наук, erlan_1984.kz@mail.ru*

**ИНТЕГРАЦИЯ МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ В ПРЕПОДАВАНИЕ
ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ (НА ПРИМЕРЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)**

Аннотация

Мобильные технологии все чаще внедряются в нашу жизнь и становятся повсеместными, приобретают все более продвинутое возможности для социального

взаимодействия и подключения к интернету. Если учесть то, что обучение с помощью мобильных телефонов может занять больше времени, чем с помощью компьютеров, но студентам предоставляется больше свободы во времени и пространстве, тем самым они могут воспользоваться свободным временем для изучения иностранного языка, где бы они ни находились. MALL (Mobile-assisted language learning) занимается использованием мобильных технологий в изучении языка. В отличие аудиторной занятия в Mall студентам не нужно находится в аудитории или сидеть за компьютером, для того что бы получить учебные материалы. Широкий ассортимент и разнообразие существующих мобильных учебных ресурсов позволяют выбирать приложения в соответствии с индивидуальными потребностями, интересами и уровнем языковой подготовки студента. Данная статья посвящена выявлению особенностей использования мобильных приложений при обучении английскому языку для студентов вузов.

Ключевые слова: мобильное образование, мобильные приложения, программное обеспечение для изучения языка, онлайн образование, интернет технологии, коммуникативная компетентность, дистанционное обучение, самообучение.

**Барклай И.,¹ Самбетов Е.С.²*

*¹Appalachian State University,
Boonville, North Carolina, USA*

*²Abay aтындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан*

¹PhD докторы, профессор, barclayiy@appstate.edu

²филология ғылымдарының магистрі, erlan_1984.kz@mail.ru

ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДА МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАРДЫҢ ИНТЕГРАЦИЯСЫ (МЫСАЛЫ, АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА)

Андатпа

Мобильді технологиялар біздің өмірімізге жиі енгізілуде және кеңінен таралуда, элеуметтік өзара әрекеттесу және интернетке қосылу үшін жетілдірілген мүмкіндіктерге ие болуда . Ұялы телефондармен жұмыс істеу компьютерлерге қарағанда көп уақытты алуы мүмкін, бірақ та студенттерге уақыт пен кеңістікте көбірек еркіндік береді, сол мүмкіндіктер арқылы олар қай жерде болса да шет тілін үйренуге бос уақытты тиімді пайдалана алады. MALL (Mobile-assisted language learning) тілді үйрететін мобильді технологияларының қолданумен айналысады. Mall-дағы аудиториядан айырмашылығы, студенттерге оқу материалдарын алу үшін оқу ғимараттарында болу немесе компьютерде алдында отыру міндетті емес болып табылады. Қолданыстағы бар мобильді оқу ресурстарының кең спектрі мен сан алуандығы, студенттердің жеке қажеттіліктерімен қызығушылықтарына және тілдік дайындық деңгейінесәйкес, таңдауға мүмкіндік береді. Бұл мақала университет студенттеріне ағылшын тілін оқытуда, мобильді құрылғыларды қолдану ерекшеліктерін анықтауға арналған.

Түйін сөздер:мобильді білім беру, мобильді қосымшалар, тілді үйренуге арналған бағдарламалармен қамтамасыз ету, онлайн білім беру, интернет технологиялар, коммуникативтік құзыреттілік, қашықтықтан оқыту, өзін-өзі оқыту.

Introduction. Nowadays, more demands are made on the process of teaching foreign languages in the Republic of Kazakhstan and the whole World in general. New educational standards imply the organization of project activities, the use of information and communication technologies (ICT) for the formation of key competencies of students.

The main goal of teaching a foreign language is to develop students' communicative competence. At the same time, we understand communication as a special type of activity, the content of which is the exchange of information to achieve mutual understanding and interaction.

It is almost impossible to imagine effective teaching of foreign languages without the use of ICT in 21st century. Their use in English lessons enriches the lesson, making it more attractive, and increases the level of assimilation of the material by students.

The use of ICT in foreign language lessons occurs mainly in the following key areas:

- the use of ready-made multimedia applications both as part of the educational and methodological complex in the English, and as an independent teaching tool;
- the creation of Power Point own presentations for the lesson by teachers;
- the demonstration of various educational video and audio materials (video tutorials, audio podcasts, etc.);
- the search and reproduction of authentic video and audio materials in the lesson in order to demonstrate to students the most modern samples of English speech and identify new language trends;
- the use of mobile applications for learning a foreign language (they are equipped with the latest educational and methodological programs), which gives students more opportunities for constant access to educational materials[1, p. 22].

The process of informatization of the educational process is gradually reaching a new level, one of the key areas of which is associated with the use of mobile technologies for teaching various subjects, including a foreign language. In this article, we would like to research a little more specifically on the use of mobile applications, their advantages, disadvantages, prospects of use.

Living in the modern information space, one cannot but take into account that mobile devices provide a promising platform for the development of a new direction in the study of a foreign language. Currently, there are about 1.5 billion mobile phones in the world, three times more than traditional computers.

With technological progress, mobile devices receive new technical capabilities, and the speed and reliability of data transmission in wireless communication channels increase. Mobile phones, smartphones, tablet computers become the main part of a person's digital life from early childhood.

Method. The use of mobile learning technologies in teaching in general, and a foreign language in particular, is a fairly popular and widely discussed topic due to its relevance, which consists in the possibility of using mobile learning tools for a foreign language among an almost unlimited circle of students (including people with disabilities) who want to actively practice their skills and abilities.

Currently, there are a lot of interesting studies of this problem, carried out by Kazakh, Russian and foreign scientists (S.V. Titova, A.A. Andreev, E.D. Patarakin, I.V. Savinykh, V.V. Zhukov, A. A. Fedoseev, A. V. Timofeev, T. Anderson, M. Sharles, M. Alli, D. Attevel, M. Ragus, D. Traxler), however, the constant updating of the existing software and the improvement of computer technology makes teachers constantly learn new material and adapt this information for students[2].

The phrase "mobile learning" or "m-learning" appeared in the English-language scientific and pedagogical literature in 2001 (the first publication on mobile learning by E. Brown), and the development of the theoretical foundations of this new paradigm in education is currently being actively pursued by teachers in many countries of the world.

Mobile teaching of a foreign language is a form of organization of the learning process and control based on the use of mobile communication devices (smartphones, tablets, etc.), in which students can develop and improve language skills anywhere and at any time, as well as speech skills (based on the means of synchronous and asynchronous communication), to form socio-cultural and intercultural competences in order to use a foreign language as a means of communication in social, household and professional spheres.

According to available data, over the past 5 years, the number of children who can use computers and mobile information technologies has increased more than 10 times. Now almost everyone has mobile devices, it is a convenient tool for accessing any information, more and more often schoolchildren use their smartphones and tablet computers for educational purposes[3, p. 17].

At the same time, not only schoolchildren, but also adults striving to master a foreign language, in the conditions of the modern high-speed rhythm of life, they also often resort to various mobile applications as a means of learning English.

This is not difficult to explain: the integration of mobile devices into the process of learning a foreign language has a number of serious advantages:

1. Free access to educational materials anywhere and anytime.
2. The possibility of using mobile applications to train almost all aspects of speech activity, including listening, without the use of additional materials and devices.
3. Colorful presentation of material with illustrations and multimedia effects.
4. Automatic and quick check of the exercises, which gives students the opportunity to receive the most relevant information on their progress. The application automatically analyzes the errors and suggests appropriate exercises to eliminate them.
5. Possibility of effective distance learning, which today is extremely popular, allowing to make learning accessible to such categories of students as: students with disabilities; students living at a distance from the basic educational institution; students who are adults who are not able to regularly attend face-to-face classes (most often it is connected with their jobs)[4, p. 143-145].

Results. Being one of the newest developments in the field of teaching foreign languages, mobile applications are usually created using the most modern lexical material, reflecting the latest language and speech trends in the English language.

However, it should be noted that in addition to the obvious advantages, the use of mobile devices in teaching and learning foreign languages also has a number of disadvantages:

1. The use of the latest information technologies in teaching a foreign language creates a close meta-subject connection between two disciplines (computer science and a foreign language). With an insufficient degree of mastery of a technical device, the student experiences additional difficulties, which can significantly reduce his motivation to learn.
2. The dependence of the quality of the application on such factors as the technical characteristics of the device and the data transfer rate (Internet speed), which can lead to difficulties in the learning process or even interrupt it.
3. Lack of live interaction between the student and the teacher, which manifests itself in the impossibility of direct contact, which can reduce the effectiveness of teaching.
4. Lack of voluminous passages of texts for the development of reading skills, which is partly due to the peculiarities of mobile devices, most of which have a relatively small screen, which prevents effective work with large text.
5. Inability to practice the skill of oral monologue and dialogical speech using a technical device. Learning, limited only to the use of a mobile device, does not allow to fully achieve the main goal of learning - the development of the communicative competence of students[6].

Some of the disadvantages mentioned above can be fully or partially negated. So, for example, a detailed user manual can improve the ease of use of a mobile application, containing step-by-step instructions for completing each type of task, and answers to the most frequently asked questions from users.

Each exercise should contain a demo version that would clearly illustrate the process of completing a specific task.

The most significant drawback, in our opinion, is possible technical problems associated with the characteristics of the device, which is very difficult to minimize, since it does not depend on the program developers.

Therefore, we can conclude that the introduction of this latest technology in the educational process should serve as an extremely effective addition to the main course of studying a foreign language under the guidance of a teacher. Since, despite the obvious technical progress, live communication between the student and the teacher performs a number of important functions that cannot be replaced. They are:

- motivation of the student in the course of live communication between the teacher and the student;
- creating a favorable psychological climate during classes;
- if necessary, making the student to work more diligently and intensively through educational conversation and other methods of pedagogical influence;
- the ability to vary the method and manner of presenting theoretical material, depending on the individual characteristics and the student's ability to learn;
- the ability to perceive and identify errors in the student's oral speech, including the pronunciation aspect, while a small amount of mobile application contains such a function, focusing mostly on the development of the lexical and grammatical skills of students, which creates a certain "one-sidedness" of teaching a foreign language;
- the teacher's ability to simulate a live dialogue in a foreign language in various communication situations, reproducing variants of communicative situations. At the same time, it is the concept of a speech (communicative) situation as a set of conditions in which the communicative act of utterance unfolds is important for understanding and possible interpretation of speech[3, p. 32-34].

Currently, mobile device users have access to a huge number of applications for learning foreign languages, primarily English. Moreover, today there are mobile applications and programs focused on different aspects of teaching a foreign language.

For example, students, performing translation of a text on a specific topic, can turn to electronic dictionaries. Applications for mobile electronic devices have several advantages over their printed counterparts. Firstly, they provide quick access to information. Secondly, the vocabulary base in mobile dictionaries is usually more relevant than the printed versions. Thirdly, the use of mobile devices in the classroom and for independent work will help increase the motivation of students to learn a foreign language.

Let's look at some examples of such mobile applications:

The Memrise application is very popular among users - a free multifunctional application for memorizing various information. There are hundreds of courses on the official website, most of which are free. Meme cards are proposed as a mnemonic technique, which are designed to facilitate memorization of new words. The main type of work with this sentence is switching between numerous voiced vocabulary cards, which alternates with simple tasks for multiple choice [6].

The English with Words app is designed to work on expanding your vocabulary through fun activities in a playful way. "Words" helps to activate the memorization of new words, to train their spelling and listening comprehension. A feature of this application is that each of the eight proposed modes is aimed at practicing specific skills in the use of lexical units. During the lesson, students are encouraged to perform several exercises of different types, for example, memorizing flashcards to train memory, choosing.

Of the currently presented bilingual dictionaries, the system for translators "Multitran" can be distinguished. But even when using bilingual dictionaries, students are far from always able to extract the necessary information from a dictionary entry, for example, often the most frequent meaning is used for translation, without taking into account the rest. The use of this application can be recommended for advanced learners, since this dictionary contains a large number of meanings of words that are not always sufficiently systematized and will be redundant at the initial stage of learning[7].

Mobile translation apps like Language Translator and Google Translate allow you to translate words, phrases, sentences using Google's online translation service. It is important to explain to students that translation applications only provide a translation of a word or expression, which is not always adequate.

Discussion. The use of electronic gadgets as the only (preferred) means of learning a foreign language allows, as a result, to get a student who has good knowledge of the structure of the language (English vocabulary and grammar), who is able to perceive English speech by ear (provided that the application contains listening tasks), but hardly capable of live oral interaction with others in specific, sometimes atypical, communicative situations [8, 182].

In other words, working with a mobile device and applications contributes to the formation of a student's language competence and provides weak opportunities for the formation of speech (communicative) competence.

In addition to the main conclusion, I would also like to note that all of the above functions, implemented in the course of communication between a teacher and a student, play an important role in teaching children of preschool and primary school age. After all, as it was revealed in many studies, children are familiar mainly with gaming computer and mobile programs and applications, i.e. they use their mobile phones and computer equipment for entertainment. At the same time, cognitive, in particular educational, motives for working with a computer are in approximately twentieth place. The use of mobile devices in teaching English can gradually increase as students get older. Since senior schoolchildren and middle-level students are already able to approach this form of education more consciously and not perceive the tasks on the screen of the gadget only as another colorful toy.

Conclusion. The speed of modern mobile technologies is increasing and permeating all aspects of life, so this technology plays a vital role in the study of various aspects of knowledge. Today, there is a clear shift from teacher-led learning to student-led learning that mobile learning has made it possible for students to feel using technology more efficient and fun than ever before. In fact, we can provide a richer mobile learning environment for our language learners.

Relying on mobile technologies and applications, it is possible to build a modern English language lesson that will meet state standards, create a learning trajectory in versatility and diversity in the methods of receiving, storing and processing information, expanding the list of technical and multimedia equipment. Above all, further development of the methods by which mobile devices can be used to provide a more robust learning environment is needed, as well as the development of a theoretical framework for mobile learning.

References:

1. Ballance, O. J. *Mobile language learning: More than just 'the platform'*. *Language Learning & Technology*, 16(3), - 2012 -21–23.
2. Godwin-Jones R. *Mobile apps for language learning*. — *Language learning & Technology*. — June 2011, Vol.15, № 2. — pp.2–11.
3. Куклев В. А. *Становление системы мобильного обучения в открытом дистанционном образовании*. — Автореферат диссер. на соискание уч. степени докт. пед. наук. — Ульяновск, 2010. — 46 с.
4. Сысоев П.В. *Вики-технология в обучении иностранному языку // Язык и культура*. 2013. № 3 (23). С. 140-152.
5. Min Pun. *The use of multimedia technology in English language Teaching: a global perspective // Crossing the Border: International Journal of Interdisciplinary Studies*. – 2013. – Vol. 1. – № 1.
6. Nergiz Kern. *Technology-integrated English for Specific Purposes lessons: real-life language, tasks, and tools for professionals // Innovations in learning technologies for English language teaching*. – 2013.

7. Титова С. В. Дидактические проблемы интеграции мобильных приложений в учебный процесс // Вестник ТГУ. – 2016. – № 7–8 (159–160). – С. 7–14.

8. Чистякова, В.В. Проблемные задания как средство оптимизации формирования дискурсивной компетенции при обучении аргументирующему высказыванию в вузе (английский язык как второй иностранный) / В.В. Чистякова // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 9. Вып. 1. – 2012. – С. 180 – 185.

References:

1. Ballance, O. J. Mobile language learning: More than just 'the platform'. *Language Learning & Technology*, 16(3), - 2012 -21–23.

2. Godwin-Jones R. Mobile apps for language learning. — *Language learning & Technology*. — June 2011, Vol.15, № 2. — pp.2–11.

3. Kyklev V. A. Stanovlenie sistemy mobilnogo obychnuua v otkrytom distantsionnom obrazovanu. — Avtoreferat disser. na soiskanie uch. stepeni dokt. ped. nauk. — Ylianovsk, 2010. — 46 s.

4. Sysoev P.V. Viki-tehnologua v obychnu inostrannomy iazyky // *Iazyk i kylytra*. 2013. № 3 (23). S. 140-152.

5. Min Pun. The use of multimedia technology in English language Teaching: a global perspective // *Crossing the Border: International Journal of Interdisciplinary Studies*. – 2013. – Vol. 1. – № 1.

6. Nergiz Kern. Technology-integrated English for Specific Purposes lessons: real-life language, tasks, and tools for professionals // *Innovations in learning technologies for English language teaching*. – 2013.

7. Titova S. V. Didakticheskie problemy integratsiu mobilnyh prilozheniu v ychebnyi protsess // *Vestnik TGU*. – 2016. – № 7–8 (159–160). – С. 7–14.

8. Chistiakova, V.V. Problemnye zadaniua kak sredstvo optimizatsiu formirovaniua diskursivnoi kompetentsiu pri obychnu argyumentiruyemy vyskazyvanuy v výze (angluskii iazyk kak vtoroi inostrannyyi) / V.V. Chistiakova // *Vestnik Sankt-Peterbýrgskogo yuniversiteta*. Ser. 9. Vyp. 1. – 2012. – S. 180 – 185.

MPHTI 178.100

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-7804.05>

*Kitibayeva A.,¹ Zhumash G.²

^{1,2}Suleyman Demirel University,
Kaskelen, Kazakhstan

¹PhD, kitibayevaa@mail.ru

²master student of 2nd course, kazakistanno1@mail.ru

PERCEPTIONS OF LEARNERS ON TEACHING VOCABULARY THROUGH COLLOCATIONS

Abstract

English as a foreign language is becoming more popular, and studies of it are becoming more important. Collocations, which are common in ordinary English, are one essential subject to consider. These structures are made up of words that are frequently combined with other words and have a meaning that is not literal. Individuals who are studying English as a second language and have acquired a specific level of competency were tested on their understanding of collocations in this qualitative study. Even individuals who have mastered English have insufficient knowledge of these structures; additionally, structures in the form noun + verb are more difficult to understand

than structures in the form noun + noun. This research provides recommendations for further study of English as a foreign language.

Keywords: collocations, foreign language, meaning, figurative meaning, literal meaning

**Китибаева А.,¹ Жұмаш Г.²*

*^{1,2}Сулейман Демирель атындағы университеті,
Қаскелең, Қазақстан*

¹PhD докторы, kitibayeva@mail.ru

²курс магистранты, kazakistanno1@mail.ru

СӨЗ ТІРКЕСТЕРІНІҢ КӨМЕГІМЕН ЛЕКСИКАНЫ ОҚЫТУДЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕНУШІЛЕРДІҢ КАБЫЛДАУЫ

Аңдатпа

Қазіргі таңда ағылшын тілі шет тілі ретінде уақыт өткен сайын танымал бола түсуде және оны зерттеудің маңыздылығы артып келеді. Қарапайым ағылшын тілінде жиі кездесетін сөз тіркестері маңызды мәселе болып табылады. Бұл құрылымдар көбінесе басқа сөздермен тіркесіп, жанама мағынаны білдіретін сөздерден жасалған. Бұл зерттеуде ағылшын тілін екінші тіл ретінде үйреніп, белгілі бір құзыреттілік деңгейіне ие болған адамдардың сөз тіркестерін түсіну деңгейі тексерілді. Тіпті ағылшын тілін жетік меңгерген адамдардың да сөз тіркестері туралы білімі жеткіліксіз; сонымен қатар зат есім + етістік құрылымдарын түсіну зат есім + зат есім құрылымдарына қарағанда қиынырақ. Сонымен қатар, бұл зерттеу жұмысы ағылшын тілін шет тілі ретінде зерттеу мәселесі бойынша бірнеше ұсыныстар ұсынады.

Түйін сөздер: сөз тіркестері, шетел тілі, мағына, жанама мағына, тура мағына

**Китибаева А.,¹ Жұмаш Г.²*

*^{1,2}университет имени Сулеймана Демиралы
Қаскелен, Қазақстан*

¹доктор PhD, kitibayeva@mail.ru

²магистрант 2 курса, kazakistanno1@mail.ru

ВОСПРИЯТИЕ ИЗУЧАЮЩИМИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ПРИ ОБУЧЕНИЕ СЛОВАРНОМУ ЗАПАСУ С ПОМОЩЬЮ СЛОВСОЧЕТАНИЙ

Аннотация

Английский язык как иностранный становится все более популярным, и его изучение становится все более важным. Словосочетания, которые распространены в обычном английском языке, являются важным предметом для рассмотрения. Эти структуры состоят из слов, которые часто сочетаются с другими словами и имеют прямое значение. В этом качественном исследовании были проверены люди, которые изучают английский как второй язык и приобрели определенный уровень компетенции, на понимание словосочетаний. Даже люди, освоившие английский язык, имеют недостаточное знание этих структур; кроме того, структуры в форме существительное + глагол труднее понять, чем структуры в форме существительное + существительное. В данном исследовании даны рекомендации по дальнейшему изучению английского языка как иностранного.

Ключевые слова: словосочетание, иностранный язык, значение, переносное значение, прямое значение

Introduction. Collocation is defined as the use of two or more language units in the same syntax with certain limitations and order [1]. Many researchers agree that the words used together during teaching vocabulary, which is one of the most important aspects of language teaching, should be taught together, and that collocational patterns are essential for fluency and natural speech in any language. Because collocations are the foundations of fluency. Halliday defines collocations as syntactic associations formed by a word with other words in which it can be used together. When collocations are known, one does not have to deal with each word in the text individually. In addition, collocations play a major role in transferring value and 70% of everything read, written, spoken or heard is collocation words [2]. It is believed that collocational patterns are difficult for foreign language learners for many reasons. These reasons; besides being figurative, they also have a real meaning and cause ambiguity, many language learning materials do not include these structures, and lastly, language learners do not know where and how to use them even though they know the structures [3] Nesselhauf argues that there is a causality principle between collocations. Collocations are illogical and uncontrollable. For the reasons stated, many foreign language learners avoid using these structures even if they reach a certain level of proficiency in the target language. This situation leads to the use of a simplified language. The fact that most of the collocations are both literal and figurative makes it difficult for language learners to gain competence in the use of these structures. One of the main reasons for this is the misinterpretation of keywords. When faced with collocational structures, it is quite natural for language learners to think about structures separately in their minds or to interpret them in real terms [3, 183-206] According to Giora [3] literal meaning is the most well-known and the first meaning that comes to mind when a word is heard or seen for the first time. The figurative meaning is the expressions that the speaker uses different from the real meanings. Correct interpretation of figurative meaning is possible by developing cognitive and linguistic abilities that support a more general understanding of language [4]. The understanding of metaphor by native speakers and later learners is different from each other. The main reason for this is that native speakers have been exposed to much more interpretation of meaning and making sense out of context. It is thought that native speakers see collocational structures as a single unit, and they accept the prominent figurative meaning depending on the situation. Most language learners do not need to analyze since they directly learn the meanings of these structures. In addition, while the acquisition of structures similar to the structures in their own language is easy for those who learn the language later, some problems such as mistranslation may occur in the acquisition of different and unknown structures.

Method. In this study, a descriptive research was conducted to determine the degree of understanding of English collocations that can be used figurative and literal meanings. It helps to investigate how familiar EFL learners are to collocational pattern in terms of teaching according to the figurative and literal meanings of structures and their degree of difficulty. The openness test was applied in the study. The purpose of the openness test is to evaluate how clear the figurative meanings are by looking at the real meanings of the word groups. Since clarity is not a feature that can be described in precise terms, the participants were asked how comprehensible the figurative meanings of the structures were compared to their literal meanings. The data were listed and the most easily found, easily found, hard to find and very difficult collocational patterns were determined. According to the results, a total of 24 collocational patterns were selected, three of each from name+noun structures and three each from names+action structures from each difficulty level.

Reserch results. As a result of the research, it has been revealed that collocational patterns are not known enough by foreigners. Collocational patterns that are very meaningful and used figuratively can cause confusion. Although they are frequently used in daily speech and written language, being unfamiliar with these structures causes communication breakdowns and the

inability to reach a competent level in the target language. Despite the fact that the learners of the target language as a second language have higher motivation to learn the language and are frequently exposed to many situations to learn the language, the fact that they do not know these structures reflects the fact that these structures are not given sufficient importance in language teaching. One of the aims of this study is to contribute to the field by ordering collocational patterns according to the degree of difficulty and ease. The collocations can be added to language teaching books as collocations, taking into account how foreigners interpret these structures. As Kövecses [8, 87-115] said, students' motivation to learn can be increased by giving both literal and figurative meanings and establishing a connection between them. Because figurative structures reflect the world of thought of individuals and societies. In this way, students' speech can be brought closer to native speakers. In addition, teaching the use of collocational patterns as patterns or words with other words will both prevent students from transferring from their mother tongue and enable them to speak the language more fluently. Knowing with which structures to use collocational patterns will provide natural language speech, while knowing and using the figurative meanings of these structures will increase the self-confidence of language learners and prevent them from feeling incomplete. Language learning will also be facilitated by the frequent use of collocational patterns in the lessons. Because, as mentioned before, native speakers actually use many structures in patterns without thinking. In this case, it is not possible to exclude these structures from the curriculum when it is aimed to learn a language close to native speakers. While learners generally agree on structures whose figurative meanings are very difficult to understand according to their meanings, different situations have emerged in structures that are thought to be "very easy" or "easy". While it cannot be decided how difficult some structures are, it has been seen that some structures are not suitable for that group despite being included in a group with a majority of votes.

Conclusion. As a result of this study, the following conclusions and recommendations emerged:

1. Multi-meaningful collocational patterns are not sufficiently known and used even by those who speak English at an advanced level. For this reason, these structures should be placed in the English language teaching curriculum by looking at their sequence and frequency according to their ease of difficulty.
2. Since figurative collocations are frequently used in daily language and learned as patterns, if they are known, they will both ensure fluency and increase the self-confidence and language command of language learners.
3. Since collocational patterns and figurative structures reflect the culture and mentality of a nation, their explanation and inclusion in language teaching programs will increase student motivation and interest. While these structures are being taught, telling, animating and including events from life such as the culture of daily speech, life styles and customs of English will increase students' interest in both language and culture.
4. When responding to constructs, participants perceive these constructs more easily when they encounter uses in their mother tongue or in a language they already know. In this case, knowing the background areas of the students will facilitate the teacher and accelerate the language learning of the students.
5. Special language teaching programs can be created for people learning languages from similar cultures. Thus, separate programs are implemented for different nations. In the courses, certain nationalities can be gathered in a class and the course can be done by taking into account the background of the students. This will provide convenience to both the teacher and the students, and time loss will be prevented.

6. Since the context used in the teaching of collocations provides the formation of meaning, structures should be taught by specifying the contexts and the environments that can be used. Otherwise, structures may be perceived as isolated words and unnatural usages may occur.

7. Giving collocational patterns in language lessons will enable knowing the structures in which words are used together and transferring from the mother tongue will decrease. In this case, creating a wide vocabulary by giving the patterns they are used together while teaching the words will enable the students to have a wider perspective. In addition, the creation of mind maps in teaching will facilitate the connection between expressions and contribute to learning.

8. While presenting collocational patterns in the lesson, it should be noted that they are verbs or nouns, and it should not be forgotten that structures formed with nouns are remembered more. More emphasis should be placed on the teaching of actions. The fact that verbs are used together with many words and affect other structures in the sentence can be a confusing element. Focusing on the syntax in English, it should be explained how the structures as nouns or verbs affect them.

9. While preparing the resources for teaching English, attention should be paid to the use of natural language, the inclusion of different uses of collocations in the resource, and cultural elements. In addition, a comprehensive list of collocations can be made, and grammatical and lexical dictionaries can be created to contribute to language learning.

The results of this study prove how important collocation patterns and figurative uses are in English language and prove that learning these structures is essential for learning English in the full sense. In order to contribute to the field of English as a foreign language, other collocational patterns and their usage can be examined. Such studies will contribute to the more efficient teaching of English and the spread of the English language to the world.

References:

1. Bahns, J. *Lexical Collocations: A Contrastive View*. *ELT Journal*, 1993. 47(1), 56-63. doi:10.1093/elt/47.1.56
2. Baker, M. C. *Lexical Categories: Verbs, Nouns and Adjectives*, Cambridge, Cambridge University Press 2020. 47(1)
3. Giora, R. *Understanding Figurative and Literal Language: The Graded Salience Hypothesis*. *Cognitive Linguistics*, 1997, 8(3), 183-206.
4. Giora, R. *On The Priority of Salient Meanings: Studies of Literal and Figurative Language*. *Journal of Pragmatics*, 2019, 31(7), 919-929.
5. Halliday, M. A. K. *Lexis as a Linguistic Level*. C. E. Bazell, C. Catford, M. A. K. Halliday, & R. H. 1966.
6. Robins (Dü.) içinde, *In Memory of J.R. Firth* London: Longman 2019 p. 148-162
7. Hill, J. *Revising Priorities: From Grammatical Failure to Collocational Success*. M. Lewis (Dü.) içinde, *Teaching Collocation: Further Developments in the Lexical Approach* 2000, p. 47-69 Hove, UK: Language Teaching Publications.
8. Kövecses, Z. *A cognitive linguistic view of learning idioms in an FLT context*. M. Pütz, S. Niemeier, & R. Dirven (Dü) içinde, *Applied cognitive linguistics II: Language pedagogy* 2010. p.87– 115 Berlin: De Gruyter Mouton.
9. Lewis, M. *Implementing the Lexical Approach: Putting Theory into Practice*. Hove, UK: Language Teaching Publications 1997 p.178-200

10. Nesselhauf, N. *The Use of Collocations by Advanced Learners of English and Some Implications for Teaching*. *Applied Linguistics*, 2003 24(2), 223-242. doi:10.1093/applin/24.2.223

11. Vigliocco, G., Vinson, D. P., Druks, J., Barber, H., & Cappa, S. F. *Nouns and Verbs in the Brain: A Review of Behavioural, Electrophysiological, Neuropsychological and Imaging Studies*. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 2011 35(3), 407-426.

12. Wolter, B., & Gyllstad, H. *Frequency of Input and L2 Collocational Processing: A Comparison of Congruent and Incongruent Collocations*. *Studies in Second Language Acquisition*, 2013, 35(3), 451-482. <https://doi.org/10.1017/S0272263113000107>

13. Yamashita, J., & Jiang, N. *L1 Influence on the Acquisition of L2 Collocations: Japanese ESL Users and EFL Learners Acquiring English Collocations*. *TESOL Quarterly*, 2010 44(4), 647-668.

МРНТИ 16.01.11

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-7804.06>

*Оразбаева Э.Б.,¹ Ордабекова Л.Х.²

^{1,2}Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

¹филология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, elmiraorazbayeva@mail.ru,

²тарих және педагогика факультетінің 2 курс магистранты, lordabekova@bk.ru

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ТІЛ БІЛІМІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада қазақ тілін оқыту әдістемесінің тарихы және тілді оқытуда жанама еңбектер мен отандық ғалымдардың еңбектері жан-жақты қарастырылады. Қазақ тілін оқытудың мәселесін ұлы ағартушылар мен ғалымдар тереңдете зерттеп, тілді меңгерудің басты нысандарын айқындады. Қазақ тілінің әдістемесіне байланысты жарық көрген оқулықтар, еңбектер тіл білімінің барлық салаларын қамти келіп, қазақ тіл ғылымын теориялық, практикалық жағынан өрістетуге ықпал етті. Қазақ тілі саласын зерттеу тілді оқытуға қатысты ой-пікірлерді зерттеп-зерделеуді қажет етеді. Мақалада қазақ тіл білімінің салаларын оқытуға байланысты аса көрнекті тілші-ғалымдардың еңбектері мен тұжырымды ойлары қарастырылады. Тіл білімін оқытуға байланысты оқушының ойлау қабілетіне, білім мазмұнына, тақырыпты меңгерудің тиімді әдіс-тәсілдеріне көңіл аударылады. Бастауыш сынып оқушыларының тіл меңгеру дағдысын дамыту мен қалыптастырудың мүмкіндіктеріне талдау жүргізіледі.

Түйін сөздер: бастауыш сынып, тіл білімі, оқыту, әдістеме, сабақ.

*Оразбаева Э.Б.¹, Ордабекова Л.Х.²

^{1,2}Южно-Казахстанский государственный педагогический университет,
Шымкент, Казахстан

¹кандидат филологических наук, старший преподаватель, elmiraorazbayeva@mail.ru

²Магистрант 2 курса факультета педагогики и истории, lordabekova@bk.ru

ПРОБЛЕМЫ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКОЗНАНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация

В статье подробно рассматривается история методики преподавания казахского языка и косвенные труды по изучению языка и труды отечественных ученых. Вопросы преподавания казахского языка были углубленно изучены великими просветителями и учеными, определены основные формы владения языком. Опубликованные учебники, труды по методике казахского языка охватили все сферы языкознания и способствовали теоретическому и практическому развертыванию науки казахского языка. Изучение сферы казахского языка требует изучения мнений, касающихся преподавания языка. В статье рассматриваются труды и концептуальные соображения выдающихся ученых-корреспондентов аса, связанные с преподаванием отраслей казахского языкознания. В связи с обучением языкознанию уделяется внимание умению ученика, содержанию знаний, эффективным методам и приемам овладения предметом. Проводится анализ возможностей формирования и развития навыков владения языком младших школьников.

Ключевые слова: начальные классы, языкознание, обучение, методика, предмет.

**Orazbayeva E.B.¹, Ordabekova L.Kh.²*

Shymkent, Kazakhstan

^{1,2} South Kazakhstan State Pedagogical University,

Shymkent, Kazakhstan,

¹ Candidate of Philological Sciences, senior teacher, elmiraorazbayeva@mail.ru

² Master's degree student 2nd course Faculty of History and Pedagogy

PROBLEMS OF THE METHODOLOGY OF TEACHING LINGUISTICS IN PRIMARY CLASSES

Abstract

The article examines in detail the history of the methodology of teaching the Kazakh language and indirect works on the study of the language and the works of domestic scientists. The issues of teaching the Kazakh language were studied in depth by great educators and scientists, the main forms of language proficiency were determined. The published textbooks, works on the methodology of the Kazakh language covered all areas of linguistics and contributed to the theoretical and practical development of the science of the Kazakh language. Studying the sphere of the Kazakh language requires the study of opinions concerning language teaching. The article discusses the works and conceptual considerations of outstanding ACA corresponding scientists related to the teaching of branches of Kazakh linguistics. In connection with the teaching of linguistics, attention is paid to the student's ability, the content of knowledge, effective methods and techniques of mastering the subject. The analysis of the possibilities of formation and development of language skills of younger schoolchildren is carried out.

Keywords: beginner class, linguistics, educational, methodical, subject.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім үшін қажетті жағдайлар жасау; жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту; адамгершілік пен салауатты өмір салтының

берік негіздерін қалыптастыру; даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту», - деп атап көрсетілген [1]. Сондықтан да бастауыш білім берудің мазмұнын жетілдіре отырып, білім беру арқылы оқушыларды жан-жақты дамыту мәселесі бүгінгі күнде өзекті мәселеге айналып отыр.

Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «қазақ тілінің грамматикалық, лексика-фразеологиялық, оның ішінде терминологиялық және ономастикалық ресурстарын зерттеу, сондай-ақ ғылыми, ғылыми-көпшілік әдебиет, интернет-ресурстар, онлайн оқулықтар, ортологиялық және басқа да құралдар арқылы жаңа ғылыми-лингвистикалық білімді дәріптеу жөніндегі шараларды қолдау» көзделеді [2]. Аталған мақсатты жүзеге асырудың көзі тіл білімін оқытуды жаңаша тұрғыда зерттеуді қажет етеді.

Әдістеме. Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасындағы міндеттерінің ішінде бірінші кезекте қазақ тілін латындандыру, ұлттық корпусын жасау, мемлекеттік тілді оқытудың әдіснамасын жетілдіру, тілді оқыту процесін ынталандыру, тілге сұранысты арттыру, қазақ тілінің лексикалық қорын жетілдіру және жүйелеу айқындалып отыр [2].

Осы бағдарламаға сәйкес қазақ тілінің қолданысын халықаралық дәрежеге жеткізіп, «ақпараттандыру және коммуникация саласындағы қазақ тілінің қолданылуын жетілдіруге» нысанды түрде жұмыс жасау аса өзекті. Себебі, сандық технология өркендегендіктен, білім беру жүйесі де көп өзгерістерге ұшырады.

Нәтижелер. Көп жылдар бойы көрнекті ғалым-ұстаздардың, қоғам қайраткерлерінің, ағартушылардың тіл білімін оқыту мен оны меңгерудің ерекшелігіне, оның қоғамдағы орны мен әлеуметтік мәніне назар аударуы: ең алдымен, қазақ тілінің бүгінгі тез өзгермелі қоғамдағы орнына байланысты оның келешектегі рөлін айқындатса, екіншіден, тіл білімін оқыту мен оны меңгертудегі зерттеуші ғалымдардың еңбектерін жан-жақты талдау қажеттілігін көрсетеді.

Бастауыш сыныпта тіл білімін оқыту мен меңгерту жүйесіне теориялық талдау жасай отырып, бірқатар өзгерістер енгізу, оқыту үрдісін жаңаша ұйымдастыру, оқушылардың пәнге байланысты жаңа материалды дұрыс меңгеріп, өмірде қолдана алу әрекеттерін қалыптастыру мұғалімнен айрықша дайындықты қажет етеді.

Қазақ тілі мәселелері мен оларды оқыту үлгілеріне ерекше көңіл бөліп, еңбек сіңірген тілші-ғалымдардың ең көрнектісі – Ахмет Байтұрсынов екенін барлығымыз білеміз. Ол бастауыш сыныпта қазақ тілін оқыту әдістемесін жан-жақты зерттеуде елеулі орын қалдырып, оқулықтар жазумен, тіл мәселелері жөнінде өзіндік құнды пікірлер қалдыру арқылы ғылыми жаңалықтар ашқан ағартушы ғалым. Тіл біліміне қатысты мәселелерін қарастырған Ахмет Байтұрсыновтың «Оқу құралы», «Сауат ашқыш», «Тіл — құрал» атты еңбектерінің маңыздылығы ерекше.

А.Байтұрсынов өзінің қазақ тілін оқыту әдістемесіне байланысты жазған «Тіл жұмсар» атты әдістемелік еңбегінде: «Бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алу керек. Мұғалімнің қызметі — оның білімінің, шеберлігінің керек орны өздігінен алатын тәжірибелі білімінің ұзақ жолын қысқарту үшін, ол жолдан балалар қиналмай оңай өту үшін, керек білімін кешікпей кезінде алып отыру үшін, балаға жұмысты әліне қарай шағындап беру мен бетін беллеген мақсатқа қарай түзеп отыру үшін керек», - деп көрсетілген [3, 132].

Ахмет Байтұрсыновтың «Тіл — құрал» атты еңбегінде оқу, жазу, тілдік әрекеттерге қатысты іргелі мәселелерді қозғай отырып, тілді үйретуге қатысты ұсынған тиімді тәсілдері мен қағидалары мыналар:

1. Тілдік материалды жеңілден ауырға, оңайдан қиынға, жайдан күрделіге қарай оқыту керек деген дидактикалық принципті өте тиянақты ұстаған, оны уағыздаған. Бұл яғни бүгінгі күндегі жаңартылған білім беру бағдарламасының спиральді қағидатпен берілу ерекшелігіне негізделген.

2. Кез келген тілді үйретуді «қарыптан», яғни әріптен, әліпбиден бастау қажет.
3. Тілді үйрету ана тілінің сөз, сөйлем жүйесін білгізумен қатар жүруі тиіс.
4. Тілді оқытуда мақал-мәтелдер, нақыл сөздер, мысалдар, өлең-жыр, қызық әңгімелер маңызды орын алу қажет.
5. Тіл арқылы сауат ашуда суреттерге көп мән берілуі керек.
6. Оқушыларға арналған материалдар аса түсінікті болуы шарт.
7. Мәтіндер, көрнекілік, иллюстративтік материалдар, қазақ баласының, халықтың ұғымына таныс, жақын болуы тиімді.
8. Тілді оқытуда тілді ұстартуға, көркем сөзге де ден қойған дұрыс.
9. Тілді үйрету үшін мұғалім бірнеше әдістерді меңгеріп қана қоймай, өзі қажет ететін әдісті тауып, пайдалана білу керек.
10. Мұғалім балаға білімді өз тәжірибесі арқылы жинақтауға жағдай жасап, тілді тез үйренуге қарай үнемі бағыт-бағдар сілтеп отыруы қажет [4, 58].

Ахмет Байтұрсыновтың «Ана тілінің әдісі» атты мақаласында кіші мектеп жасындағы балаға ана тілін үйрету әдістерін былайша бөледі:

- 1) Кей әдістердің негізі қосу, жинау болады, барша ол негізді әдістер жалпылау (синтез) немесе жиылыңқы әдіс теп аталады.
- 2) Кей әдістердің негізі талдау, айыру болады. Ол негізді әдістердің бірі жалқылау (анализ) немесе айырыңқы әдіс деп аталады.
- 3) Кей әдістің негізінде қосу да, талдау да болады. Ондай әдістер жалқылаулы-жалпылаулы немесе айырыңқы-жиылыңқы деп аталады [5, 29].

Тұжырымдағанда, ағартушы білім алушыға дайын ақпаратты ұсынудан аулақ болып, алдына қойылған мәселені зерттеуіне, талдауына және салыстыруына, ой толғауына және бағалауына мүмкіндік беру аса маңызды деп көрсетеді. Бұл тұжырымдарды тіл білімі оқулықтарын құрастыруда да, қысқа мерзімді жоспарды жасауда да басшылыққа алған жөн.

Педагог-ғалым Жүсіпбек Аймауытов «...әр сабақ, әр пән бір жағынан өзіне тән мақсатын көздесе, екінші жағынан тіл түзетуге, тіл сабағының міндетін атқаруға тырысуы жөн,- деп атай келе, балаға тілді дұрыс үйрету үшін мына қағидаларды есте сақтаған жөн деп есептейді:

1. Бала әуелі затты, нәрсені көру керек. Оны көрген бала сол зат туралы айтады, яғни сөйлейді. Сондықтан тыңдау, сөйлеу процесі алғашқы болады да, оқу, жазу кейінгі болуы қажет.
2. Баланың өз бетімен сөйлеуіне мүмкіндік беру керек. Сондықтан материал бала ұғымына сәйкес болып: өмір кітапқа қарай емес, кітаптар өмірге бейімделіп жазылсын.
3. Сөйлеу өмірдегі құбылыстарға жақын, жеңілден басталғаны жөн.
4. Баланың ой қабілеті мен өмірді ұштастыра отырып, пәнаралық байланысты күшейте келіп, көбінесе ынталандыру қасиетіне ерекше мән берген дұрыс [6, 37].

Педагогтың пікірінше, тілді сапалы меңгеру үшін, баланың ынтасын жетілдіру – ең маңызды шарт. Ол ынталандыруға байланысты өз пікірін білдіреді:

1. Алдын ала дайындалған сұрақтар арқылы баланың ынтасын бұру;
2. Баланың ынтасын арттыратын, қызықты мағлұматтарды ғана алу;
3. Баланың ілтипатын қадағалап қоймай, мұғалімнің өзі де материалды бар ынтасымен үйрету;
4. Жаңа материалды баланың бұрыннан білетін материалдарымен ұштастыра білу;
5. Қажетсіз мағлұматтардан сақтану;
6. Оқыту барысында қолданылатын көрнекілікті күшейту;
7. Сабақ оқыту әдіс-тәсілдерін үнемі өзгертіп отыру.

Тілді үйрету мен меңгертудегі А.Байтұрсынов пен Ж.Аймауытовтың ұстанған қағидаларының маңызы зор екенін байқауға болады.

Қазақ тілін орыс мектебінде оқыту проблемасын Ш. Х. Сарыбаев 1933 ж. бастап, арнайы қарастырып, әр түрлі деңгейде тілді оқытудың мақсатын, мазмұнын анықтап, әдіс - тәсілдерін белгілеп, оқу материалын, сабақты ұйымдастырудың негізгі жолдарын анықтады. Қазақ тілінің әр саласын, оның тақырыптарын оқытудың нақтылы әдістемесін жасады.

Ғалым-тілші орыс мектебінде қазақ тілін оқытудың ғылыми негізін салып қана қоймай, оқытудың практикалық мәніне де назар аударды. Сол себепті өзінің сабақ оқытудағы іс-тәжірибесін бөлісе отырып, «Қазақ тілінің методикасының кейбір мәселелері» деген еңбегінде тілді оқытуда төмендегі қағидаларды ұсынады:[7, 73].

1. Сөйлеуге үйрету грамматиканы меңгерумен тығыз бірлікте жүргізілуі керек.

2. Автордың пікірінше, тілді оқытуда маңызды орын алатын мәселе – сөз. Сондықтан сөз нақтылы атаулардан басталып, тіркес, сөйлем құрамында алынуы қажет. Сөздің мағынасы түсінікті және есте жақсы сақталатындай болғаны жөн.

3. Оқушыға үйретілетін сөздер дұрыс сұрыпталған соң, басты көңіл бөлетін мәселе – сөздік қор. Тіл үйренушінің сөздік қоры үнемі жетіліп отыруы керек және жаттандылықтан алыс болуы қажет. Сөздік қор құр жаттанды сипат алмауы үшін нақтылы заттармен, өмірдегі құбылыстармен байланысты қолданылуы керек.

4. Тілді меңгерту оқушының есту, көру, сезіну, ойлау қабілеттерімен қатар жүргізілуі керек.

5. Оқытылатын тіл мен ана тілінің байланысын ескеру, олардың сәйкес материалдарын тауып, оларды тілді үйрету үшін жан-жақты пайдалану т.б.

Ғалымның бұл пікірі тілді оқыту саласындағы тілді игеру үшін қолданылып жүрген тиімді амалдар ретінде белгілі болып отыр.

Ш. Х.Сарыбаев өзінің «Қазақ тілінің методикасының кейбір мәселелері» атты еңбегінде «Бір сағаттық тіл сабағының өзін түрлі «бунақты » деп түсінсек, сол бунақтардың әрқайсысының методикасы өз тұсында орындалмаса, сабақ көңілдегідей болып шықпақ емес. Қысқасы, тілдік тақырыптың басынан аяғына шейін өн бойындағы методикасы сол тақырыппен байланысты түрде жазылмаса, жазылғанмен түгелденбесе, ондай еңбек нәтижелі болып табылмайды. Сондықтан методикалық еңбекті жазғанымызда белгілі бір тілдік тақырыптың түгелденуін де сол тақырыпқа байланысты методиканың да түгелденуін де көздедік; тілдік тақырыпты басынан аяғына шейін түгел меңгеру үшін, сол тақырыпқа керекті методиканың бәрін де қолданарлық түрде жаздық».

Яғни, ғалым тілді оқыту мен меңгерудің өзіндік жүйесі бар тіл сабағының нақтылы әдістемесін ұсынды.

Қандай болмасын тілді терең меңгерту үшін оқытудың тиімді әдістерін, ұтымды тәсілдерін білу қажет. Бұл проблемалардың барлығы Ф.Оразбаева «Тілді үйретудің коммуникативтік әдістемесі»; Н.Құрман «Қазақ тілін оқытуда теориялық ойлауды дамыту технологиясы»; С.Рахметова, Т.Әбдікәрімова, Ә.Жұмабаева «Бастауышта мәтінді меңгерту арқылы тіл дамыту әдістемесі»; Ж.Сүлейменова «Қазақ тілін оқытудың белсенді әдістер жүйесі» т.б. сол ғылымның әдістемесінде жан-жақты қарастырылады.

Р.Ә.Шаханова тілді оқыту мен меңгерудің негізгі құралы жаттығу екендігін айта келіп, «... оқыту сөзбен, сөйлеммен байланысты жүргізіледі, ад бұл мақсатқа жету тек тіл туралы берілетін білім арқылы ғана емес, сөйлеу әрекетіне бағытталған жаттығулар арқылы іске асады», - деп тұжырымдаған [8, 35].

Аталған мәселе жайында педагогика ғылымдарының докторы И.Нұғыманов: «оқушының жеке тұлға болып дамуы мен алған білімін іске асыруда сөйлеу тілін, әрекетін, тіл мәдениетін, әдебін қалыптастыру педагогиканың қазіргі кездегі көкейтесті мәселелерінің бірі болып табылады» - деп тұжырымдайды [9, 35].

Талқылау. Бүгінгі күні білім беру мекемелерінде оқыту үдерісінде жаңа мазмұнды әдіс-тәсілдерді қолдану өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Оқыту әдістемесі ғылымын жаңа арналармен байланыстыру арқылы жаңарту, әдістеменің теориялық құндылығын

арттыру, сол арқылы тілді меңгерту, ойды дамыту үдерісін сапалы деңгейде, философиялық, логикалық, психологиялық, физиологиялық тағы басқа ілім мәліметтерімен де байытылуы керектігі теориялық тұрғыда негізделіп отыр.

Бастауыш сынып оқушыларының тіл білімін оқыту мен меңгеру дағдысын дамыту мен қалыптастыруда ынтаны, қызығушылықты ояту кезеңі: тақырып бойынша белгілі білімдерін еске түсіру, ойландыру; тақырыпқа деген қызығушылықты ояту; оқушылардың осы тақырыпты меңгеру бағытын анықтауы, оқу ынтасын оятуға байланысты проблемалық сұрақтардың қойылуы, қызықты тарихи маңызды мысалдардың келтірілуі, т.б.; екінші кезен, ой қозғау, түсіну кезеңі: оқушылардың белсенді ой еңбегіне қатысуы, тақырып көлемінде мәтіндермен түрлі жұмыс істеу әдістерінің болуы, оқушылардың танымдық қажеттіліктерін қамтамасыз ету, мәтінге, білімге деген жағымды көзқарас қалыптастыру, оқушыларды өз беттерінше жұмыс істеуге, ізденуге үйрету; педагог тек сырттай бақылаушы, кеңесші, бағыттаушы болуы, сабақты жоспарлауда әртүрлі стратегиялардың пайдаланылуы, т.б.; үшінші, рефлексия, ой толғаныс кезеңі: бұрынғы білетін білімдерімен жаңа алған білімдерін салыстыру, тақырып көлеміндегі білімдерін жүйелеу, болашақта осы тақырыпты жетілдіру бағыттарын анықтау, оқушының тақырыпты қаншалықты жақсы меңгергенін талдауы, өздік танымдық жұмысын бағалаулары, өзара баға берулері, кері байланыс карталарының сұрақтарына жауап берулері, қорытынды тұжырым жасау үшін қысқаша эссе жазулары, т.б.

Григг Расселл өзінің «Бастауыш мектеп мұғалімі: шеберлікті шыңдау» атты еңбегінде оқушылардың тілдік, сауаттылық және қарым-қатынас деңгейін қалыптастыратын тиімді оқытуды былайша сипаттайды:

- оқушылардың жоғары белсенділігін қажет ететін күрделі тапсырмалар орындалуы;
- сыныпты икемді ұйымдастыру — сабақ мақсатына қарай жұппен, топпен, тұтас сыныппен жұмыс;
- оқушылардың қабілетіне сай тапсырмалар;
- қажетті сөйлеу әрекеттерін ұйымдастыру; [10, 447].

Тұжырымдағанда бастауыш сыныптың оқыту процесінде тіл білімін оқыту мен меңгеруде мұғалімнен үлкен жауапкершілікті қажет ететіндігі айқындалып отыр.

Бастауыш сынып оқушыларының тіл меңгеру дағдысын дамыту мен қалыптастыру педагогикалық-психологиялық тұрғыда тілдік қатынас арқылы олардың логикалық ойлау, даму мүмкіндіктерінің маңызы ерекше екендігі, тілдік қатынас адамның ойлау, пайымдау, сөйлеу, тыңдау, түсіну, айту, пікірлесу т.б. әрекеттеріне тікелей қатысты болатынын айқындадық, яғни бастауыш сыныпта тіл білімін оқыту барысында біріншіден, тұлғаның алған білім, біліктерін өмір жағдайларында қолдана алуға үйрету; екіншіден, алған ақпаратты өздігінен алуға үйрету, өзіндік оқу әрекетіне бағдарлау; үшіншіден, жинақтау (трансформациялық), өзін-өзі бақылау және бағалау әрекеттері орындалатыны белгілі болды.

Бастауыш сынып оқушыларына арналған жаңа мазмұндағы «Қазақ тілі» оқулығында тілді меңгерту мына аталған әрекеттер арқылы іске асырылатынын атап өтуге болады:

Диалогтік сөйлеуге бағытталған оқулықтағы тапсырмалар (сұрақ-жауап түріндегі диалог; бірлескен әрекетке шақыру түріндегі диалог; пікір алмасу түріндегі диалог);

Көпшілік алдында сөйлеуге бағытталған оқулықтағы тапсырмалар (берілген тақырыпқа хабарлама жасау; табиғатқа, сыртқы сипатына және т.б. сипаттама жасау);

Жазбаша қарым-қатынасқа түсуге бағытталған тапсырмалар (мақала, хабарлама жазу; қарапайым сауалнамаларға жауап беру; тірек сөз бойынша мәтін құрау);

Топтық қарым-қатынасқа түсуге бағытталған тапсырмалар (ортақ идея ұсыну, ынтымақтаса әрекет ету);

Бастауыш сынып оқушыларының тіл білімін оқыту үдерісі тікелей жазу мен оқуға байланысты. Яғни, ең алдымен сауат ашудан басталады.

Сауат ашу - мынадай функциялардан құралады:

– Артикуляциялық яғни, есту, сөйлеу, қабылдау;

- Фонетикалық сауаттылығы, әріп, буын, сөз, сөйлем құрау;
- Грамматикамен жұмыс, қатесіз жазу және жазу дағдыларын қалыптастыру;
- Пунктуациялық сауаттылық;
- Оқу, жүргізіп оқу, минутқа оқу, өздігінен оқу, кітап оқуға дағдыландыру;
- Ауызша сөйлеу, ойын еркін жеткізу, түсінік айту, өлең жаттау, сөздік қорын байыту;
- Мәтінмен жұмыс, мәтін құрау т.б.

Осы әрекеттерден соң біртіндеп тіл білімін оқытудың салалары спиральді қағидат негізінде жүйелі іске асырылып отырады, яғни оқу мақсаттары мен тақырыптардың басым көпшілігі белгілі бір оқу кезеңінен кейін (оқу жылы барысында немесе келесі сыныптарда) білім мен дағдының көлемі көбірек, тереңірек, күрделірек деңгейде қайта қарастырылады. Пән мазмұны сөйлеу әрекетінің түрлері (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) арқылы оқушылардың тілдік сауаттылықтарын қалыптастыруға бағытталғанына көз жеткізуге болады.

Қорытынды. Бастауыш мектеп жасындағы қазіргі бағдарлама мен оқулықтар оқушыларға өздігінен орындайтын жұмыстары кеңінен ұйымдастыруға мол мүмкіндік туғызады. Мұғалімдердің әр сабақта балаларға өздігінен жұмыс орындатып, олардың интеллектуалдық белсенділігін, еңбексүйгіштігін және адамгершілік қасиеттерін тәрбиелейтіндей жұмыс жүргізуіне мүмкіндігі бар.

Тапсырмалар оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес құрылуы тиіс. Оқушылар өз бетінше ізденуді, жұпта, топта жұмыс істеуді, сыни тұрғыдан ойлануды, тұжырым жасауды, сұрақ қоюды, қорытынды жасауды үйренеді. Өз жұмысын сыни тұрғыдан бағалауды, өзара бағалауды үйренеді. Сөйлеу, ойлау дағдыларын жетілдіреді, диалогке түседі. Оқушылар еркін сөйлеп, ойларын ашық айтуға, білімді өз бетімен меңгеруге дағдыланады.

Тұлғаның тіл менгеру дағдысын дамыту мен қалыптастыру арқылы жас ұрпаққа өзінің ана тіліне, ұлттық құндылықтарына деген қатынасы айқындалады және олардың бойындағы ұлттық рухты, ұлттық рухани құндылықтарды қалыптастырумен қатар, олардың болашақта өмірлік бағыттарын айқындауға, қоғамнан өз орнын табуға ықпал етеді деген қорытынды жасауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 27.07. 2007 ж., № 319- III ҚРЗ. – Астана. Ақорда. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>
2. Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы № 1045 қаулысы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900001045>
3. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 448 б.
4. Ахмет Байтұрсынұлы. Тіл – құрал. Алматы, «Сардар» баспасы, 2009 - 348 бет.
5. Сыздықова Р. Ахмет Байтұрсынов: / Р. Сыздықова; Қазақ ССР "Білім" қоғамы. - Алматы: Қазақ ССР "Білім" қоғамы, 1990.
6. Оразбаева Ф.Ш. Рахметова Р.С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі: Оқу құралы. – Алматы: Print-S, 2005
7. Сарыбаев Ш. X Қазақ тілінің методикасының кейбір мәселелері.-Алматы, 1956 - I бөлім, 1959 - II бөлім.
8. Шаханова Р.Ә. Техникалық жоғары оқу орындарының орыс бөлім-дерінде қазақ тілін мамандыққа қатысты оқытудың ғылыми-әдістемелік негіз-дері: п.ғ.д. дисс... 13.00.02. – Алматы: Абай атындағы АлМУ, 2001. –327 б.
9. Қазақ тілі. Энциклопедия. – Алматы: ҚР Білім, мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі, Қазақстан даму институты, 1998. – 509 б.

10. Григг Расселл. Бастауыш мектеп мұғалімі: шеберлікті шыңдау, 2-ші басылым. — Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2020. — 600 с. — (Жаңа гуманитарлық білім Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық).

References:

1. *The Law of the Republic of Kazakhstan "On Education". 27.07.2007, No. 319 - III SAM. - Astana. Akorda.*
2. *Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 31, 2019 No. 1045 "On approval of the State program for the implementation of language policy in the Republic of Kazakhstan for 2020 - 2025" <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900001045>*
3. *Baitursynov A. Til tagylymy. - Almaty: native language, 1992— - 448 p.*
4. *Akhmet Baitursynuly. Language is a tool. Almaty, Sardar Publishing House, 2009-348 P.*
5. *Syzdykova R. Akhmet Baitursynov: / R. Syzdykova; society "Bilim" of the Kazakh SSR. - Almaty: Society "Education" of the Kazakh SSR, 1990.*
6. *Orazbayeva F. Sh. Rakhmetova R. S. methods of teaching the Kazakh language: textbook. - Almaty: Print-S, 2005*
7. *Sarybaev Sh. X some problems of the methodology of the Kazakh language.- Almaty, 1956-Part I, 1959-Part II.*
8. *Shakhanova R. A. scientific and methodological foundations of teaching the Kazakh language in the specialty in the Russian departments of technical universities: Dis.: Candidate of pedagogical Sciences. 13.00.02. - Almaty: Alsu im. Abaya, 2001.-327 P.*
9. *Kazakh language. Encyclopedia. - Almaty: Ministry of Education, Culture and Health of the Republic of Kazakhstan, Kazakhstan Development Institute, 1998. - 509 p.*
10. *Grigg Russell. Primary school teacher: Honing skills, 2nd ed. - Almaty: National Translation Bureau, 2020. - 600 p. - (New humanitarian education 100 new textbooks in Kazakh).*

МРНТИ 122.22

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-7804.07>

**Рахимжанова С.К.¹*

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қаласы, Қазақстан
магистр, r_san@mail.ru*

ТЫҢДАУ - АҒЫЛШЫН ТІЛІНІҢ ДЕҢГЕЙІН ЖАҚСARTU ТӘСІЛІ

Аңдатпа

Қарым-қатынас кезінде тыңдау өте маңызды. Студенттердің көпшілігі ағылшын тілін үйрену кезінде есту қабілетін жақсарту қиынға соғады, өйткені ағылшын тілі ана тілі болып саналмайтын елде ағылшын тілінде сөйлеу ортасы жоқ. Алайда тыңдауды оқытудың қиындықтары қазіргі кезде тиімді тыңдауға ықпал ететін жаңа стратегиялардың арқасында жақсы түсініліп отыр, сонымен қатар технологияның кең қол жетімділігі тіл үйренушілерге тыңдау дағдыларын жетілдіруге көмектеседі. Дегенмен, олардың тыңдау дағдыларын бағалау қазіргі кездегі тыңдауға деген көзқарастан әлдеқайда артта қалып отыр, соның салдарынан оқуды түзету немесе тыңдауға үйрету үшін жаңалық ашылуы керек. Шындығында, жаттығудың дұрыс әдісі студенттерге тыңдау дағдыларын жетілдіруге өте тиімді. Бұл мақалада студенттерге пайдалы болуы мүмкін бірнеше практикалық ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: тыңдау, оқу, дамыту, коммуникативті, шеберлік, түсіну, меңгеру

**Rakhimzhanova S.K.¹*

*¹Abai Kazakh National pedagogical university,
Almaty, Kazakhstan
master's degree, r_san@mail.ru*

LISTENING IS A WAY OF INCREASING THE LEVEL OF ENGLISH

Abstract

Listening ability is very important in communication. Most students feel hard to improve their listening ability when studying English because there is no English language environment in a non-native country. However, the challenges towards teaching listening are now better understood because of the new strategies promoting to effective listening and moreover the prevalent availability of technology supports the language learners in increasing their listening skills. Still, the evaluation of their listening skills, stay far behind the current attitudes of listening and as a consequence discovery to be made to mend the teaching or learning of listening. In fact, the right way of practice is very useful for students to improve their listening skill. In this article, some practical suggestions are brought up and they might be helpful to the students.

Key words: listening, learning, development, communicative, skill, comprehension, acquire.

**Рахимжанова С.К.¹*

*¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан
магистр, r_san@mail.ru*

АУДИРОВАНИЕ - СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация

Умение слушать очень важно в общении. Большинству студентов трудно улучшить свои слуховые способности при изучении английского языка, потому что англоязычная среда отсутствует в чужой стране. Однако проблемы, связанные с обучением аудированию, теперь лучше понимаются благодаря новым стратегиям, способствующим эффективному аудированию, и, кроме того, широкая доступность технологий помогает изучающим язык повышать их навыки аудирования. Тем не менее, оценка их навыков слушания сильно отстает от нынешнего отношения к слушанию и, как следствие, должно быть сделано открытие, чтобы исправить преподавание или обучение слушанию. На самом деле, правильный способ практики очень полезен для студентов, чтобы улучшить свои навыки слушания. В этой статье приводятся некоторые практические предложения, которые могут быть полезны учащимся.

Ключевые слова: аудирование, обучение, развитие, коммуникативность, навыки, понимание, овладевать.

Introduction. Listening, the very basic language skill is consequentially interconnected and tempered with the other language skills - speaking, reading and writing. It has taken many years to give the listening skill the importance it merits in foreign language learning among the teaching profession until the late nineteenth century written mode is predominant in language learning and then onwards listening began to gain its significance in language teaching. The challenges towards teaching listening are now better understood because of the new strategies promoting to effective

listening and moreover the prevalent availability of technology supports the language learners in increasing their listening skills. Still, the evaluation of their listening skills, stay far behind the current attitudes of listening and as a consequence discovery to be made to mend the teaching or learning of listening.

Listening has an important place in learning as it is one of the four essential skills in language learning. Even though the other skills such as reading, speaking and writing are important to develop language expertise, listening assists mainly for language expertise. Listening awakens knowledge of the language as it is a receptive skill that first develops in a human being. Learning to listen to the target language improves language ability. The sound, rhythm, intonation, and stress of the language can only be perfectly adapted through listening. To understand the nuances in a particular language, one must be able to listen. As we can understand spoken language by listening it is easier to improve the other skills and get confidence. Listening is the most significant part of communication as it is vital in supplying an actual and meaningful reply. Especially in learning a language for communicative purpose, listening plays a role, as it helps the language learner to acquire pronunciation, word stress, vocabulary, and syntax and the comprehension of messages conveyed can be based solely on tone of voice, pitch and accent; and it is only possible when we listen. Without understanding input appropriately, learning simply cannot get any improvement. In addition, without listening skill, no communication can be started to receive more attention. However, listening is not yet fully integrated into the curriculum and needs to be given more attention in a language learning setting.

Listening comprehension is an important part of language learning. Learners want to understand native speakers and a lot of multimedia like DVDs and the Internet. Listening is a significant skill to develop in second language learning [1]; Vandergrift, [2]; Kurita, [3]. According to Roost and Kurita, a major difference between more successful and less successful learners is related to their ability to use listening as an instrument of learning. Listening skill is very important in foreign language learning because the key to learn a language is to receive language input. According to Krashen, Terrell, Herman, and Herzog [4] and Hamada [5] acquisition happens when learners have sufficient comprehensible input.

Roost [6] stated that listening is significant in language learning because it provides input for learners and it plays an important role in the development of learners' language. According to Krashen [7] and Hamada [5], listening skill is an important element in obtaining understandable input. Learning will not occur if there isn't any input. Hasan [8] and Hamada [5] expressed that listening comprehension provides the appropriate situations for the acquisition and expansion of other language skills. Roost [6] expressed that the development of listening is related to the attainment of proficiency in speaking. He continued that listening is the most important skill in language learning because it is the most widely used language skill in normal daily life. Listening skills have been a great concern for language teaching theoreticians and teachers since it is regarded as one of the prior conditions of oral output in language learning process. For those who assume that second language learning is quite similar to native language acquisition, listening is a sine qua non in language learning in that listening is the primary tool of learners to create their understandings in target language and acquire the input.

Methods. The success of listening is determined by both subjective and objective factors. Let's consider some features of the presentation of the text and the conditions in which its perception takes place (the objective factor), as well as the difficulties associated with this. The main obstacle to the perception and comprehension is the lack of language environment, resulting in the sound form of a word becomes less powerful stimulus than the graphic that leads to the recognition of words known by learners. Students get used to receiving information mainly through the visual channel. The teacher allows them to use the text when discussing and retelling it and practically read the proposed supports, which are often detailed. In this case, the teacher himself slows down the development of auditory perception. Overcoming this difficulty is possible only if

the teacher will load the auditory channel of students more, teach them to perceive information by ear, and when using supports, take into account their dynamic nature.

The most effective way is when the teacher consciously leads students from favorable to unfavorable learning conditions, from the presence of verbal supports to their gradual removal. Understanding speech by ear is also objectively complicated by such features of auditory perception as uniqueness and shortness of time, which leads to a violation of the integrity of perception if certain elements of the message are not understood. When faced with a lack of understanding of speech by students, the teacher often resorts to repeating the message repeatedly, which does not contribute much to the goals of teaching listening. Repeated listening should be justified by the training task. For example, you can offer students a task to understand the General content at the first listening session, and a task to understand the details and ideas of the message at the second. Sometimes the teacher it "helps" understanding by translating your speech into your native language, which, as well as the repetition of the same phrases, does not lead to the goal, it demobilizes students who do not listen to foreign speech, waiting for the their mother-tongue version. Listening difficulties are often the result of the teacher's lack of demands on his speech in a foreign language when the text is presented in his performance. The slow pace of speech, its inexpressiveness, unclear diction, verbosity, formal target settings-all this makes it difficult to develop the ability to understand the spoken speech. The correct pace of speech messages determines, as we know, not only the speed and accuracy of their understanding, but also the effectiveness of their memorization. If you exceed the speed limit, understanding is complicated by the increased reduction of sounds, the reduction of pauses between syntagma, and the lack of time for understanding the meaning. If the pace is too slow, the perception phase is stretched, and the process of integrating the values of individual units becomes difficult. In the process of communication, the most common is the average rate of speech. 200 and 300 syllables per minute are designated as "below average" and "above average" rates. In training, it is desirable to proceed from the natural pace of speech, which will be different in different languages. Interestingly, English and American speakers of the same language use it at different rates. The English pronounce 220 syllables per minute, while the Americans only utter 150 to 170. Thus, the speech rate should be normal. In poorly prepared classes, you can give information in chunks, increasing the length of pauses between syntagma, sentences, and paragraphs to make sense of the content.

Results. Listening is a form of oral presentation of speech activity. By listening, we will get the advisable information from our partner and learn his goal. Perhaps a projection that "listening is a reflex, a little like breathing, listening rarely receives undisguised teaching attention in one's native language", so listening with understanding in a non-native language being though complex but very important. "Listening" is the meaning of the term" listening " – "understanding by hearing". The most important meaning of this name is listening, auditory perception and understanding of language units that carry out relations between people. Besides, listening as a pedagogical term refers to 'speech recognition', 'speech perception', 'speech understanding' and 'spoken language understanding'.

Listening is a very active process means that when we listen not only, we deal with what we listen or hear but also, we connect it with other information that are already close. As a consequence, by means of this active process, we create the meaning by integrating what we hear or experience with the data in our minds. Second one is about motivation. Motivation is a conclusive and important factor in learning a foreign language, in exact terms in listening skills. In fact, it is important for an English teacher to know what the type of motivation is and how to combine to create for increasing listing skills, contained, finally indicated in the learner of foreign language. Both intrinsic and extrinsic motivations can activate the learners. The extrinsic motivation in a sociable is in such a way that the learner takes advantage from and feels cater by communicating with others, while, in a diffident, the learner uses language for contemplation and personal thinking in addition to personal activities and affairs. Students with requisite motivation may become

effective language learners with eventual language capacity. And also in this research overlooked some important outlets for listening understanding in English language teaching. Listening is very important in language teaching because it provides input for the learners and without understanding input, they cannot learn anything. Listening understanding is a difficult skill that should be developed meaningfully.

The sound, rhythm, intonation, and stress of the language can only be perfectly adapted through listening. To understand the variation in a specific language, one must be able to listen. As we can understand spoken language by listening it is easier to improve the other skills and get confidence. Also, in this chapter we researched about the role about listening. Listening is the most significant part of language learning and in communication as it is vital in supplying an actual and meaningful reply.

Discussion. Listening plays a vital role in daily lives. Everyday people listen for different purposes such as entertainment, academic purposes or obtaining necessary information. It is essential for learning languages since they enable to acquire insights and information, and to achieve success in communicating with others. But many students fail to seize them because of some learning difficulties in listening class. Teachers should be aware of students' learning difficulties. Understanding students' learning difficulties may enable EFL teachers to help students develop effective learning strategies and ultimately improve their English listening abilities. This paper focuses on how teachers enhance their positive attitude; train them to be responsive by giving the suitable strategies that will enable them to develop their listening skills. There are a lot of difficulties that learners may encounter in the listening comprehension processes and the purpose is to be aware of these problems and try to solve them. Some of these problems are as follows:

1) Quality of Recorded Materials In some classes, teachers use some recorded materials that do not have high quality. The quality of sound system can impact the comprehending of learners' listening

2) Cultural Differences Learners should be familiar with the cultural knowledge of language that has a significant effect on the learners' understanding. If the listening task involves completely different cultural materials then the learners may have critical problems in their comprehension. It is the responsibility of teachers to give background knowledge about the listening activities in advance

3) Accent Munro and Derwing [11] expressed that too many accented speeches can lead to an important reduction in comprehension. According to Goh [9], 66% of learners mentioned a speaker's accent as one of the most significant factors that affect listener comprehension. Unfamiliar accents both native and non-native can cause serious problems in listening comprehension and familiarity with an accent helps learners' listening comprehension. Bonet D. [12] indicated that when listeners hear an unfamiliar accent such as Indian English for the first time after studying only American English will encounter critical difficulties in listening. This will certainly interrupt the whole listening comprehension process and at the same time an unfamiliar accent makes comprehension impossible for the listeners.

4) Unfamiliar Vocabulary According to Azmi Bingol, Celik, Yidliz, and Tugrul Mart [10], when listening texts contain known words it would be very easy for students to them. If students know the meaning of words this can arouse their interest and motivation and can have a positive impact on the students' listening comprehension ability. A lot of words have more than one meaning and if they are not used appropriately in their appropriate contexts students will get confused.

5) Length and Speed of Listening Azmi Bingol, Celik, Yidliz, and Tugrul Mart [10] stated that the level of students can have a significant role when they listen to long parts and keep all information in their mind. It is very difficult for lower level students to listen more than three minutes long and complete the listening tasks. Short listening passages make easy listening comprehension for learners and reduce their tiredness.

Conclusion. English listening competence is a complex skill that needs conscious development. It can be best developed with practice when students reflect on the process of listening without the

threat of evaluation. Guiding students through the process of listening provides them with the knowledge from which they can successfully complete a listening task; it also motivates them and puts them in control of their learning (Vandergrift, [2]).

It was found that by focusing on the process of listening students acquired a useful tool to raise their English comprehensive competence. The above discussions indicate that listening comprehension is foundational in learning a foreign language. Furthermore, listening comprehension levels do influence the capacity for improvement in other language skills such as speaking, reading, writing and translating. The evidence from this study suggests sound reasons for emphasizing listening comprehension, which highlights the importance of spending much more time doing it. However, improving students' ability as English speakers is a demanding process and there are still many factors, intellectual and nonintellectual, subjective and objective, influencing language acquisition that needs to be considered and further explored.

References:

1. Roost, M. *Teaching and researching listening* – London: Longman, 2001. – p.115
2. Vandergrift, L. *Recent developments in second and foreign language listening comprehension research. Language Teaching*, 2007. – p.191
3. Kurita, T. *Issues in second language listening comprehension and the pedagogical implications* – Accents Asia, 2012. – p.106
4. Krashen, S. D., Terrell, T. D., Ehrman, M. E., & Herzog, M. *A theoretical basis for teaching the receptive skills. Foreign Language Annals*, 1984. – p.261
5. Hamouda, A. *An Investigation of Listening Comprehension Problems Encountered by Saudi Students in the EL Listening Classroom. International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development*, 2013. – p.113
6. Roost, M. *Introducing listening*, London: Penguin books, 1994. – p.121
7. Krashen, S. D. *The Input Hypothesis*, London: Longman, 1985. – p.98
8. Hasan, A. *(Learners' Perceptions of Listening Comprehension Problems. Language, Culture and Curriculum*, 2000. – p.137
9. Goh, C. *Teaching Listening in The Language Classroom. Singapore: SEAMEO Regional Language Centre*, 1999. – p.121
10. Azmi, B. M., Celik, B., Yidliz, N., & Tugrul, M. C. *Listening Comprehension Difficulties Encountered by Students in Second language Learning Class. Journal of Educational and Instructional Studies in the World*, 2014. – p.8
11. Munro, M. J., & Derwing, T. M. *Foreign Accent, Comprehensibility and Intelligibility in the Speech of Second Language Learners. Language Learning*, 1999. – p. 285
12. Bonet, D. *The business of listening: a practical guide to effective listening. Ontario: Crisp Learning*, 2001. – p.121

*Sambetov Y.S.¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan
Master of philological science, erlan_1984.kz@mail.ru

THE IMPACT OF PROJECT METHOD ON SCHOOL STUDENTS' MOTIVATION IN TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract

This article examines the features of project method in teaching English to school students. Project work increases motivation for learning English. The experience of project activity and how it helps students to develop communication activities and their motivation are described. It is a well-known fact that teaching a foreign language requires a personality-oriented approach to a greater extent in comparison to any other academic subject. It is all due to individual nature of student's speech and the way they perceive the speech of others. In this regard, the project method contributes the most to the activation of all spheres of the student's personality, his intellectual and emotional spheres, the sphere of practical activity. Working on a project allows school students to act as authors, thus enhancing their creativity and motivation.

Keywords: foreign language teaching, project method, personality-based approach, communicative competence, creative project, critical thinking, motivation.

*Самбетов Е.С.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан
Магистр филологических наук, erlan_1984.kz@mail.ru

ВЛИЯНИЕ ПРОЕКТНОГО МЕТОДА НА МОТИВАЦИЮ ШКОЛЬНИКОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности проектного метода в обучении английскому языку школьников. Проектная работа повышает мотивацию к изучению английского языка. Описан опыт проектной деятельности и то, как она помогает студентам развивать коммуникативную деятельность и их мотивацию. Общеизвестно, что преподавание иностранного языка требует лично-ориентированного подхода в большей степени по сравнению с любым другим учебным предметом. Все это связано с индивидуальным характером речи студента и тем, как он воспринимает речь других. В связи с этим проектный метод в наибольшей степени способствует активизации всех сфер личности студента, его интеллектуальных и эмоциональных сфер, сферы практической деятельности. Работа над проектом позволяет школьникам выступать в роли авторов, тем самым повышая их творческий потенциал и мотивации.

Ключевые слова: обучение иностранному языку, проектный метод, лично-ориентированный подход, коммуникативная компетентность, творческий проект, критическое мышление, мотивация.

* Самбетов Е.С.¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан
Филология ғылымдарының магистрі, erlan_1984.kz@mail.ru

ОҚУШЫЛАРДЫҢ МОТИВАЦИЯСЫНА ЖОБАЛАУ ӘДІСІНІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ШЕТ ТІЛІ РЕТІНДЕ ОҚЫТУДАҒЫ ӘСЕРІ

Андатпа

Бұл мақалада мектеп оқушыларына ағылшын тілін оқытудағы жобалық әдістің ерекшеліктері қарастырылады. Жобалық жұмыс ағылшын тілін үйренуге деген ынтаны арттырады. Жобалық іс-әрекеттің тәжірибесі және студенттерге коммуникативті іс-әрекеттің және олардың мотивациясын дамытуға қалай көмектесетіні сипатталған. Шет тілін оқыту, кез-келген басқа оқу пәндерімен салыстырғанда, жеке тұлғаға бағытталған көзқарасты қажет ететіні белгілі. Мұның барлығы студенттің сөйлеуінің жеке сипатына және басқалардың сөйлеуін қалай қабылдайтынына байланысты. Осыған байланысты жобалау әдісі студент тұлғасының жан –жақты дамуына, оның зияткерлік, эмоционалды, практикалық және қызмет салаларын жандандыруға ықпал етеді. Жоба бойынша жұмыс студенттерге автор ретінде әрекет етуге мүмкіндік береді, сонымен қатар олардың шығармашылық әлеуеті мен мотивацияларын арттырады.

Түйін сөз: шет тілін оқыту, жобалау әдісі, тұлғаға бағытталған тәсіл, коммуникативтік құзыреттілік, шығармашылық жоба, сыни ойлау, мотивация.

Introduction. One of the most essential skills in life is a person's ability to communicate fruitfully with other people. Activating the child's communicative abilities, preparing him for life in society is the main developmental goal of all language school subjects. But when teaching a foreign language, it is not only the goal, but also a method. It is the teacher's task to teach the student to communicate, try to set the maximum number of life situations before him/her and teach them to find optimal solutions to these problematic situations.

Motivation of students is one of the most important factors in teaching any foreign language. Confirmation of this idea and interesting recommendations can be found in the research works on the problem of motivation made by B.M. Teplova, A.N. Leontiev, V.P. Kuzovleva, E.I. Passov and many others. A while ago the only motive for learning a foreign language for many students was getting a good grade. But life has changed and the attitude towards the subject has changed as well. The need for independent discovery of the world became clear, the beauty of traveling, as well as the expediency of conducting joint international business and using the Internet have shaped the new importance in learning foreign languages and, most of all, in learning English [1, p.894].

Knowledge of a foreign language is becoming a mandatory component of professional activity and it also provides a more complete and interesting leisure activities of any person. There are many cases when a foreign language has helped a person not to miss the opportunities that fate had given him. Stephen Clyde noted that “the knowledge of a foreign language doubles and triples one’s knowledge for creative self-realization and enjoyment of the fullness of life in travel, communication and work”. Hence, we have more prominent attention to language teaching in school, both on the part of students and on the part of their parents. This leads to the increased responsibility of the teacher for the level of knowledge that is given during class hours. But what is an indisputable incentive for an adult to learn a foreign language does not always work for a child. That is why we should put more attention to develop a proper motivation of school students.

Method. The motives for the possible application of knowledge in the future are not strong enough in dealing with everyday learning difficulties. When students start studying a foreign

language, no teacher can complain about their lack of interest in the subject. But already in the second year of study, interest weakens significantly. Hence the problem of the importance of improving motivation on every lesson and every stage of the learning foreign languages. Psychologists rightly argue that the transfer of knowledge from teacher to student, bypassing the student's own activity in mastering knowledge, is not possible here. The dominant motives of the educational activity of students should be the motives of cognition of the world around them. At the same time, it is important that students master the actions and methods of this cognition, so that the motives of their self-realization as a person stand in the first place. Therefore, it is necessary to talk about motivation as a result of a person's internal needs, his interests and emotions, goals and objectives, the presence of motives aimed at enhancing his activities. Recognizing the leading role of motivation in teaching English, the teacher needs to understand the ways and techniques of its formation in the school environment. When considering the problem of motivation and looking for ways to form it, it is not permissible to simplify its understanding. The formation of motivation is not just the teacher's transfer of ready-made, externally set motives and goals of learning to the students' heads. The formation of motives is, first of all, the creation of conditions for the manifestation of internal impulses for learning, their awareness by the students themselves and the further self-development of the motivational sphere[2, p.12-13].

Based on the recognition of the leading role of the motivation in the learning process, it can be concluded that it is necessary to be present not only at the beginning of the lesson, but also to create a system of motives for each of its separate stages. There are three main motivational blocks of the lesson:

1. At the beginning of the lesson, the main motive or motivational composition is used, with which the goals of the lesson are logically connected.

2. At the end - a motivational bridge to the next lesson. This is an operational and forward-looking motivation.

3. A block of motivational support operates throughout the entire lesson. The motive should become the fulcrum on which the entire meaningful lesson is built[3, p.96].

One of the most effective teaching and motivational technique is to immerse students in a real problematic situation and give them the opportunity to independently get out of it with their own abilities. A large motivating boost can be achieved by the alternation of various types of interesting activities, a variety of lessons. In his/her practice, the teacher can use various forms of activity in the English lesson. In recent years, the "Project method" has become more and more widespread in teaching practice, including teaching foreign languages. The project method assumes a certain set of educational and cognitive techniques that allow you to solve a particular problem as a result of independent actions of students with the obligatory presentation of these results. If we talk about the project method as a pedagogical technology, then this technology presupposes a combination of research and problem solving methods that are creative in their very essence. The popularity of the project method is due to its didactic nature. It allows to develop the creative capabilities of students, the ability to independently design their knowledge and apply them to solve cognitive and practical problems, navigate the information space, analyze the information received. It all due to the necessity to use the totality of all the intellectual skills and abilities of students at moments of cognitive, experimental or applied, creative activity. The main goal of teaching foreign languages is the formation of communicative competence, which provides not only practical knowledge of a foreign language, but also the ability to work with information: printed, heard in different media, i.e. possession of the skills of critical and creative thinking. Consequently, we are talking about a certain organization of the content of education and cognitive activity of students, which would facilitate and accelerate the acquisition of knowledge by students, intensify the process of their assimilation, taught them the techniques of independent work with educational material and information, and contributed to the formation of information and communicative competencies of this students. To realize the goals of the modern education system, world pedagogy has made bi

steps towards a focus on a personality-oriented approach. Along with such methods as cooperative teaching, discussions, role-playing games of a problematic orientation, the Project method reflects the basic principles of a personality-oriented approach based on the principles of the humanistic direction in psychology and pedagogy. By its very nature, the project method presupposes the need to differentiate learning, focus on the student's personality, his/her needs and capabilities. Moreover, it is based on the principles of cooperation and the inclusion of students in active activities. The use of the project method in teaching a foreign language allows students to use a foreign language as a means of cognition, a way of expressing their own thoughts, perception and comprehension of the thoughts of other people. This is the most effective way to switch students' attention from the form of expression to the content itself and to engage in the knowledge of the world around them by means of a foreign language[4, p.177-178].

Results.The project method is a comprehensive teaching method that allows teacher to individualize the educational process, it enables the students to show independence in planning, organizing and monitoring their activities. The project method allows students to show independence in choosing a topic, sources of information, the way it is presented. The project method allows individual work on a topic that arouses the greatest interest in each project participant, which undoubtedly entails an increased motivation of students. Students choose the object of research by themselves and also make some other important decisions: whether to limit themselves to a textbook in English (simply by completing another exercise), or to read other textbooks provided by the school curriculum or find extra information in the Internet. Usually, children often turn to additional sources of information (special literature, encyclopedias), they analyze, compare and search for the most important and entertaining data they can find.

The initial stage of work on the project, the introduction and discussion of the topic is offered in a regular lesson, in parallel, the basic vocabulary and grammar are given, children should also master simple sentences. Practical work on the project begins at the stage of "Consolidating the material" and "Repetition" and becomes a harmonious part of a learning process. One of the main features of project activities is the orientation towards achieving a specific practical goal - a visual presentation of the result, be it a drawing, essay, chart or a presentation. In teaching English, the project method provides students with the opportunity to use the language in real-life situations, which undoubtedly contributes to better assimilation and consolidation of knowledge of a foreign language. A project is an opportunity for students to express their own ideas in a convenient, creatively thought-out form. The application of the project method in English classes showed that students achieve good results in learning a foreign language, have a practical opportunity to apply skills, and understand the need for interdisciplinary connections.

The project method has several advantages over traditional teaching methods. The main advantages are:

- increasing the motivation of students in learning English;
- visual integration of knowledge in various subjects of the school curriculum;
- creating a space for creative and constructive activities[5, p.88].

At the same time, the project method can and should be used at different levels and stages of learning. Of course, the effectiveness of using this method largely depends on its detailed, technological elaboration for a certain stage of training, the study of a whole complex of tasks related to the specifics of the subject area, the level of training, and the standard of education in foreign languages. The most relevant pedagogical technology capable of ensuring the solution of the tasks set before modern education is the project method.

Having appeared at the beginning of the last century to solve educational problems that were relevant for that time, the project method has not lost its relevance today. The project method has a certain didactic interest from the point of view of the problem of adapting the schools to modern economic realities, from the point of view of its practicality in real life situations. From the point of view of psychology, mastery of speech activity occurs only when the need for speech

communication is embodied in the subject of this activity –a “thought”. Therefore, we need situations that would be based on the exchange of thoughts, therefore, the language would become a means of forming and formulating these thoughts. Priority should be given to such methods, teaching techniques that could provide a sufficient amount of oral practice to each student of the group in the classroom, and which could provide communication of students based on the exchange of views, thoughts about a particular problem situation at the stage of creative application of speech material[6, p.280].

The project method, due to its didactic nature, allows solving these problems. It is based on the idea of the orientation of educational and cognitive activity on the result, which is achieved through the solution of one or another practically or theoretically significant problem for the student. An analysis of the main methodological and theoretical approaches to the study of possible ways of using the project method as an effective means of forming communicative competence showed that the project method in the process of learning a foreign language allows students to integrate various types of foreign language speech communication to solve certain information, research on problematic tasks[7, p.164].

Project activity puts the student in a situation of real use of the language, makes it possible to shift the emphasis from the linguistic component to the substantive one and focus their attention not on the language, but on the problem, contributing to the awareness of the goals and possibilities of learning a foreign language, including the process of mastering a foreign language into productive creative activity. At the same time, the educational process is built not from the point of view of the priorities of the educational material, but from the point of view of the development of the student's personality, based on his interests, abilities, opportunities.

Discussion. In the process of the work on the project, language mistakes are inevitable: after all, students find some of the additional information in non-English sources. Therefore, the work on repetition and generalization of the necessary grammatical material should precede the development of projects, and it is more expedient to develop the projects themselves at the final stage of work on the topic, when conditions have already been created for free improvisation in work with linguistic and speech material[8, p.252].

This method of organizing group work has a number of advantages and brings positive results: work on a project arouses great interest of students, diversifies the lesson, develops the ability to communicate, and strengthens interpersonal relationships. Moreover, conditions are provided for the development of all speech skills, since students are placed in situations when they are forced to use a foreign language both as a means of extracting information and as a means of communication.

Conclusion. This way of organizing educational work undoubtedly contributes to the growth of motivation to learn the language, and, therefore, helps to achieve the learning goals that were put forward by the modern education.

Learning through doing - leads to mastering the art of communication. The integration of knowledge through the creativity of students in the process of project activities allows you to successfully maintain motivation, interest in the language. The motivation lies in the project itself. Practice shows that project activity is a great incentive in work; it is an actively operating methodology leading to successful mastering of English. Its advantages have been known for a long time and are widely used in the methods of teaching a foreign language. The positive aspects of this type of work should be noted, and they are:

- to increase the overall motivation of students;
- it has a significant educational value;
- to increase the importance of the English language as a means of communication in educational, economic, business and professional spheres of life.

The project method is just one of the components of educational activities, which could be effectively used at various stages of teaching English. It complements any other methods in the

context of variability in teaching a foreign language and allows to optimize the process of teaching foreign languages. Analysis of theoretical data and practical developments in this area, on which the conclusion is made about the effectiveness of the project method for the formation of sustainable motivation, as well as the formation of critical thinking skills and the ability to work with information, allows us to conclude that this method has a great value when applied to English classes to improve motivation of school children.

References:

1. Sarani Abdullah, & Mehdi Ahmadi. *A study of vocational and non-vocational high school learners' language proficiency and motivation. Advances in Asian Social Science* 4, 3: - 2013 - 892-898.
2. Arnold Jane. *Attention to affecting language learning. Anglistik: International Journal of English Studies* 22, 11: - 2011- pp. 11-22.
3. Ryan, Stephen, & Zoltán Dörnyei. *The long-term evolution of language motivation and the L2 self. Berndt, Annette, ed. Fremdsprachen in der Perspektive lebenslangen Lernens. Frankfurt: Peter Lang, -2013 – pp. 89-100.*
4. Bolsunovskaya Liudmila & Phillips, Chris & Korotchenko Tatyana & Matveenko Irina & Strelnikova Anna & Ulyanova Oksana. *Project-based Method in Teaching Foreign Language for Specific Purposes. Procedia – Social and Behavioral Sciences. - 2015. – pp. 176-180.*
5. Балтабаева . М. Ж Проектный метод в обучении иностранному языку / М. Балтабаева . М. Ж / Молодой ученый. - 2018. - No. 2 (188). - стр. 87-89
6. Rostova M.L. "Project methodology in teaching English at a pedagogical university" *Bulletin of the Kemerovo State University*, vol. 4, no. 4, -2012, - pp. 279-282.
7. Rozova E.O. "Using the project methodology in teaching a foreign language" *Lingua mobilis*, no. 1 (34), - 2012, - pp. 162-167.
8. Jolandan Nahid & Zangane Mina. *Project Method in Teaching Russian as a Foreign Language to Iranian University Students. Bulletin of Kemerovo State University. Series: Humanities and Social Sciences. -2019. – pp. 250-254.*

References:

1. Sarani Abdullah, & Mehdi Ahmadi. *A study of vocational and non-vocational high school learners' language proficiency and motivation. Advances in Asian Social Science* 4, 3: - 2013 - 892-898.
2. Arnold Jane. *Attention to affecting language learning. Anglistik: International Journal of English Studies* 22, 11: - 2011- pp. 11-22.
3. Ryan, Stephen, & Zoltán Dörnyei. *The long-term evolution of language motivation and the L2 self. Berndt, Annette, ed. Fremdsprachen in der Perspektive lebenslangen Lernens. Frankfurt: Peter Lang, -2013 – pp. 89-100.*
4. Bolsunovskaya Liudmila & Phillips, Chris & Korotchenko Tatyana & Matveenko Irina & Strelnikova Anna & Ulyanova Oksana. *Project-based Method in Teaching Foreign Language for Specific Purposes. Procedia – Social and Behavioral Sciences. - 2015. – pp. 176-180.*
5. Baltabaeva . M. J Proektnyi metod v obychenu inostrannomyazyky / M. Zh. Baltabayeva. / Molodoi ychenyi. - 2018. - No. 2 (188). - str. 87-89
6. Rostova M.L. "Project methodology in teaching English at a pedagogical university" *Bulletin of the Kemerovo State University*, vol. 4, no. 4, -2012, - pp. 279-282.
7. Rozova E.O. "Using the project methodology in teaching a foreign language" *Lingua mobilis*, no. 1 (34), - 2012, - pp. 162-167.
8. Jolandan Nahid & Zangane Mina. *Project Method in Teaching Russian as a Foreign Language to Iranian University Students. Bulletin of Kemerovo State University. Series: Humanities and Social Sciences. -2019. – pp. 250-254*

